

Г. Р. Кандибур

Школа, яка змінить Світ

Дніпропетровськ
«Пороги»
2008

ББК 74.202.4

УДК 37

К 19

Кандибур Г.Р. Школа, яка змінить Світ. – Д.: Пороги, 2008. – 68 с.

Автор пропонує кардинально переглянути ставлення держави, суспільства до всього, що пов'язано з вихованням, розвитком і освітою підростаючих поколінь. Основні перетворення, на його думку, потребує загальноосвітня школа.

В книзі викладено принципово новий підхід у визначенні цілей і задач щодо формування особистостей дітей різного віку. Школа має забезпечувати готовність кожного учня до постійного і різнобічного самовдосконалення.

Принципово нові цілі потребують і принципово нових підходів у їх досягненні. Тому автор пропонує трансформувати традиційну класно-урочну систему виховання в якісно нову систему, яку він назвав ТрейЛі, і яка докладно описана в цій книзі.

Як прогнозує автор, після впровадження в школах системи ТрейЛі, вони почнуть поступово перетворюватися в нову соціокультурну інституцію – ШКОЛУ-ЦЕНТР. Така ШКОЛА буде не тільки якісно по-новому здійснювати виховання, розвиток і освіту підростаючих поколінь, але і гармонізує увесь соціальний і матеріальний простір у мікрорайоні школи.

Видано в авторській редакції

ISBN 978-966-525-931-2

©Кандибур Г.Р., 2008

©Видавництво «Пороги», 2008

Зміст

I. ЧОМУ?	4
1. Усі сучасні школи світу однакові	4
2. Ознаки схожості за відсутністю	6
3. Головний резерв людства.....	14
II. ЩО?	19
4. Чотири складові частини змісту освіти, виховання, розвитку.....	19
5. Обов'язкова (базова) частина змісту освіти, виховання, розвитку.....	20
6. Періодизація розвитку дитини	28
7. Аналіз змісту сучасної загальноосвітньої школи.....	30
8. Гендерна (“дівчачо-хлоп'яча”) обов'язкова частина змісту освіти, виховання, розвитку підростаючих поколінь.....	31
9. Індивідуально-обов'язкова частина змісту освіти, виховання, розвитку	31
10. Індивідуально-вибіркова частина змісту освіти, виховання, розвитку	32
III. ЯК?.....	33
11. Чотири стрижні нової навчально-виховної системи ТрейЛі	33
12. Перелік основних елементів системи ТрейЛі	35
13. Характеристика основних елементів системи ТрейЛі.....	36
13/1. Програма „Я”	36
13/2. Щоденний тренінг пізнавально-дослідницьких здібностей	40
13/3. Балас 9 основних видів діяльності	43
13/4. Творчі освітні об'єднання навколо 6 основних навчальних курсів	48
13/5. “Щоденник успіхів”	49
13/6. Тематичні універсальні посібники	51
13/7. Різновіковий склад усіх дитячих колективів.....	51
13/8. „Дорослі з нами!”	52
13/9. Зміна учнем колективу при зміні виду діяльності.....	54
13/10. Планування учнями своєї діяльності	56
13/11. Час вільного вибору діяльності або час самоорганізації	57
13/12. Щоденний учнівський пізнавальний лекторій.....	57
13/13. Система індивідуальних консультацій.....	57
13/14. Уповноважене учнівське самоврядування.....	58
13/15. Кожен знає всіх, всі знають кожного	59
13/16. Експерсії, турпоїздки, мандрівки, обміни.....	60
13/17. Кодекс норм шкільного життя.....	60
13/18. Багатофункціональність шкільних приміщень	61
13/19. Благодійний фонд школи	61
13/20. Відповідальність школи за кожного свого випускника.....	62
14. ШКОЛА-ЦЕНТР	63
IV. ПОЧНЕМО!	65
15. Основні етапи створення нової школи.....	65
16. Перший етап.....	65
17. Підготовчий етап.....	66
V. ЗВЕРНЕННЯ АВТОРА	68

Запропонована методологія змінить школу, а школа змінить Світ!

Автор висловлює особливу подяку Володимирі Федоровичу Шишлову – відміннику освіти України, вчителю-методисту.

I. ЧОМУ?

1. Усі сучасні школи світу однакові

При всьому різноманітті сучасних країн, – таких різних за географічним розташуванням, розмірами, історією, віросповіданням, етнічним складом, рівнем економічного і соціального розвитку, політичним вектором тощо, – всі вони здійснюють загальну освіту своїх підростаючих поколінь у школах, які працюють на засадах класно-урочної системи. Сьогодні у Світі функціонують загальноосвітні школи, які принципово не відрізняються одна від одної.

У цьому легко перекоонатися, якщо виділити основні особливості, елементи шкільних систем найрізноманітніших країн світу і порівняти їх. Вони всюди однакові. Назвемо їх:

– Головною метою шкільних систем є **освітня мета**, що базується на конкретному переліку освітніх знань, умінь і навичок, які мають опанувати учні у процесі навчання. Це визначено відповідними навчальними планами, навчальними програмами, підручниками, посібниками і фаховою підготовкою вчителів відповідного профілю.

– Передбачений шкільними програмами обсяг знань передається школярам за допомогою окремих **навчальних предметів**, які створюються на базі окремих наук.

– **Увесь навчальний процес** організовується і скеровується **вчителями** на чолі з адміністрацією шкіл.

– Процес засвоєння знань школярами проходить в учнівських **групах-класах**, які складаються з учнів **одного віку** і які є постійним об'єднанням конкретних дітей протягом кількох років чи навіть усього періоду навчання їх у школі.

– З початком нового навчального року **група-клас переходить** на новий, більш високий рівень (клас, ступінь) щодо опанування загальноосвітніх знань.

– За віком дітей усі класи поділяються на три окремі групи, на **три рівні** – початкову школу, середню і старшу.

– Щоденний навчальний процес поділено на приблизно рівні за часом частини-порції – **уроки**. Між уроками проводяться **перерви**, на яких учням дається можливість відпочити від занять із навчальних предметів.

– На одному **уроці** вивчається тільки **один** певний навчальний предмет.

– Послідовність уроків протягом навчального дня визначається для кожної конкретної групи-класу спеціальним **розкладом**, розробленим адміністрацією школи на основі навчальних програм і планів, затверджених Міністерством освіти.

– За певні обсяги здобутих знань з кожного навчального предмету вчителі виставляють учням **оцінки** (у цифровому вираженні), які характеризують якість засвоєних конкретним учнем знань.

– Крім безпосередніх занять на уроках, учні також виконують **домашні завдання** у позаурочний час.

– За результатами навчання у школі (за підсумковими оцінками), випускники можуть одержати право на **подальше навчання** для набуття певної професії.

Це все ознаки класно-урочної системи, і ці складові можна знайти у школах будь-якої сучасної країни світу. Класно-урочна система існує вже більше 300 років. Тоді це була дуже прогресивна система, яка, безумовно, зіграла величезну роль у подальшому розвитку людської цивілізації. В умовах цієї системи навчалися не тільки сучасні покоління, але і кілька попередніх. Щось інше, крім класно-урочної системи, нікому і на думку не спадає, коли говорять про загальноосвітню школу.

Наголосимо: сучасні шкільні системи в різних країнах світу одна від одної **принципово не відрізняються**, оскільки працюють на засадах однієї і тієї ж класно-урочної системи.

Якщо й існують відмінності в різних сучасних шкільних системах, то вони швидше мають кількісні розбіжності, а не якісні: тривалість навчального року, кількість дітей у групі-класі, кількість оцінок, яку учень може одержати за рік, а також можлива кількість балів в одній оцінці, розміри середньої заробітної платні вчителя, кількість годин, що відводяться на вивчення того чи іншого навчального предмету тощо. Але ці відмінності не мають суттєвого впливу на кінцевий результат: на рівень освіченості, розвинутості і вихованості випускників шкіл.

Значно більший вплив на знання, уміння і навички випускників різних країн мають економічні та соціокультурні відмінності тих країн, де

діти зростають. Але й ці відмінності, як відомо, в сучасному глобалізованому світі поступово зводяться нанівець.

2. Ознаки схожості за відсутністю...

Як не парадоксально, але сучасні шкільні системи різних країн світу ще більше зближує те, що **в них усіх відсутнє**. На сьогодні визначилися надзвичайно важливі елементи, яких **немає** у сучасних шкільних системах Світу, але потреба в яких стає все більш нагальною.

Ось ці елементи:

1. **ВІДСУТНЯ КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ЦІЛЕЙ** щодо розвитку і виховання учнів.

2. **НЕМАЄ** чітко визначеної **ГОЛОВНОЇ МЕТИ** школи щодо виховання, освіти і розвитку підростаючого покоління.

3. Існуюча система загальної освіти **НЕ** дає школяру **цілісної картини Світу**.

4. Переважна більшість випускників шкіл за роки навчання **НЕ** знаходить свого **життєвого призначення**, **НЕ** здатна зробити точний вибір своєї **професії**.

5. В умовах школи діти **НЕ** набувають достатніх умінь і якостей, які б давали їм успішно здійснювати найважливішу людську функцію – **спілкування**.

6. **НЕ** звертається достатньо уваги на **емоційне самопочуття** дітей під час перебування їх у школі, у процесі їх участі в тій чи іншій діяльності.

7. Діти **ПОЗБАВЛЕНІ** можливості опанувувати навчальні предмети у **індивідуальному темпі**.

8. В умовах школи **ВІДСУТНЄ** природне дитяче середовище, яким є **різновікові** дитячо-підлітково-юнацькі групи, колективи.

9. **ВІДСУТНЯ** цілеспрямована підготовка школярів до найважливішої і надзвичайно складної людської функції, яка очікує кожного з них у майбутньому – це функція **батьківства** по відношенню до своїх власних дітей.

10. До **ВІДСУТНІХ** або недостатньо представлених у сучасній шкільній системі елементів треба також віднести:

- зв'язок дітей з **природою**;

- участь у роботі шкіл фахівців найрізноманітніших сучасних професій;

- використання основних жанрів **мистецтва** у розвитку і вихованні дітей і насамперед застосування найбільш синтетичного і найбільш емоційно-впливового на дітей мистецтва – театру;

- посильна участь у суспільно-корисній діяльності (за особистим бажанням і власним вибором), яка оплачується – або виробнича, або обслуговуюча, або дослідницька праця;

- використання **екскурсій і мандрівок**, у пізнанні учнями оточуючого їх світу і самих себе тощо.

11. ВІДСУТНЯ необхідна взаємодія між трьома основними чинниками, що формують особистість дитини: **сім'єю, дитячими установами і навколишнім соціальним середовищем** (вулиця, подвір'я, транспорт, магазини тощо).

12. Фактично ВІДСУТНІЙ зв'язок між дитячим садком і початковою школою, між початковою школою і середньою школою, сьогодні немає **цілісної безперервної системи розвитку дитини...**

Розглянемо більш докладно елементи, що відсутні у сучасних шкільних системах.

1. ВІДСУТНЯ КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ЦІЛЕЙ щодо **розвитку і виховання** учнів. Більш-менш конкретно визначені лише освітні цілі, досягнення яких у сучасній школі ще якось організовується і їх набуття дітьми контролюється і фіксується. У той же час сьогодні ніким і ніяк не визначені ті моральні, етичні, психологічні, емоційні, інтелектуальні, естетичні, пізнавальні, комунікативні й інші якості, риси, звички, норми поведінки, життєві принципи й установки тощо. Вони не є вродженими, а формуються у кожної дитини в процесі її зростання і є необхідними складовими сучасної успішної, ефективної, самодостатньої і, врешті-решт, щасливої людини. У сучасній школі ніхто цілеспрямовано не допомагає набутти школяреві цих найважливіших рис.

На нашу думку, для цього необхідно:

А. Встановити мінімально необхідний (підкреслюємо: мінімальний!) ПЕРЕЛІК якостей сучасної успішної людини, а також мінімально (підкреслюємо: мінімально!) достатній РІВЕНЬ розвинутості кожної з цих рис, набуття яких школі треба забезпечити кожному своєму випускникові. Усе це набуте у школі стане для молодої людини гарантом її оптимальної самореалізації у подальшому житті. Усе це мають бути не загальні слова про те, якою повинна бути дитина, а чітко визначені критерії.

Б. Розробити детальну методичку діагностики кожної такої риси.

В. І головне: треба так побудувати шкільне життя, створити таку систему обставин і впливів, яка б гарантувала практичне набуття кож-

ним школярем усього визначеного комплексу розвиваючих, виховних і освітніх цілей і задач.

2. НЕМАЄ чітко визначеної **ГОЛОВНОЇ МЕТИ** школи щодо виховання, освіти і розвитку підростаючого покоління.

Доцільно:

Г. Чітко і однозначно визнати, що головною метою школи, її найвищою ціллю має бути формування у кожного школяра **готовності до постійного і різнобічного САМОВДОСКОНАЛЕННЯ**. Тільки така готовність до самовдосконалення може гарантувати оптимальну самореалізацію своєї особистості кожною людиною, а значить і справжній життєвий успіх. Це найбільш гуманна мета, яка може бути поставлена перед сучасною школою. Готова до постійного і різнобічного самовдосконалення людина менше за інших залежна від зовнішніх обставин, спираючись у всьому головним чином на власні сили. Вона до мінімуму зводить кількість своїх помилок і максимально реалізує всі ті можливості, які дає їй життя. Вона максимально реалізує свій особистісний потенціал на користь собі і в інтересах усього суспільства.

Г. Точно встановити для кожної вікової категорії школярів перелік особистісних властивостей і вмінь, а також рівень їх сформованості, які гарантують наявність на мінімально необхідному рівні готовність до самовдосконалення. Одночасно має бути розроблена **чітка система діагностики кожної з визначених рис**.

Д. Побудувати освітній процес так, щоб усі загальноосвітні навчальні предмети були лише засобом, за допомогою якого кожен **учень** насамперед **вивчає свою власну особистість і вчиться її постійно удосконалювати**. Це передбачає спрямування загальноосвітнього навчання насамперед на глибоке і різнобічне **вивчення головного об'єкту**, яким є сама дитина, її власна особистість. Це має забезпечуватися не за рахунок змісту загальноосвітніх предметів, а за допомогою **форм, методів і засобів** організації навчання дітей. Така опора на форми і засоби не виключає введення **спеціальних навчальних предметів**, спрямованих безпосередньо на формування у дітей готовності до самовдосконалення. Підкреслюємо ще раз: вивчення школярами загальноосвітніх предметів треба розглядати лише як засіб для досягнення головної мети школи – навчання і привчання учнів до постійного і різнобічного САМОВДОСКОНАЛЕННЯ. Необхідно зазначити, що досягнення учнем високого рівня САМОВДОСКОНАЛЕННЯ гарантує йому, крім усього іншого, **точне і своєчасне визначення свого життєвого призначення**.

*Е. В умовах школи надати можливість кожному школяреві брати участь у найрізноманітніших за змістом і формою видах діяльності, оскільки самовдосконалення розпочинається і постійно живиться **самовивченням, самоаналізом, самоусвідомленням**. Тільки через **різноманітну діяльність** може відбуватися різнобічне самопізнання учня. (Загальноосвітня діяльність, а точніше – діяльність по засвоєнню інформації, займає у сучасного школяра стільки часу, що на всі інші численні види діяльності часу майже не залишається.)*

3. Існуюча система загальної освіти НЕ дає учням цілісного бачення навколишнього Світу. Відірвані, відокремлені один від одного шкільні навчальні предмети не сприяють формуванню в учнів **цілісної картини Світу**, хоча людський розум підсвідомо намагається всі набуті знання і уявлення про навколишній світ пов'язати між собою і утворити цілісну картину, цілісну систему.

Цілісне сприйняття Світу (природного, соціального, культурного) дає школяреві можливість своєчасно і точно знайти своє місце в цьому Світі, правильно визначити власний життєвий шлях, правильно реагувати на різні життєві обставини, а значить і повноцінно реалізовувати свій особистісний потенціал. Цілісне бачення Світу допомагає швидше і міцніше засвоювати будь-яку нову інформацію, знаходячи їй своє місце серед уже сформованих знань.

Сучасна система освіти НЕ може досягти виконання цієї мети.

Доцільно:

*Є. Побудувати загальноосвітній процес у школі, як єдиний суцільний курс з **п'яти паралельних, ІНТЕГРОВАНИХ між собою предметів**:*

історії наук,

історії техніки,

історії соціальних перетворень,

історії мистецтв,

історії релігій і філософій,

*а також **рідної мови та іноземних мов**.*

Найбільш природний процес пізнання Світу школярами – це відтворення ними того шляху, яким людство йшло в пізнанні Світу. Набуття знань, раніше накопичених людством, слід засвоювати в певній послідовності: історичній та хронологічній, але з усвідомленням тих взаємозалежностей, які впливали одна на одну і визначали саме таку послідовність відкриттів, змін, процесів, перетворень. Цей інтегрований курс з п'яти

історій дає можливість учням сприйняти увесь навколишній Світ як цілісне явище. Таке бачення Світу дає можливість учню кожен нову інформацію „вставляти” в систему координат такого цілісного сприйняття Світу, що забезпечує учневі глибоке усвідомлення і міцне засвоєння будь-якої нової інформації.

4. Переважна більшість випускників шкіл за роки навчання НЕ знаходить свого **життєвого призначення**, НЕ здатна зробити точний вибір своєї **професії**, хоча це чи не найголовніша задача, яку школа має допомогти вирішити кожному своєму учневі. Від того, наскільки своєчасно і точно буде зроблено цей вибір, залежить доля, життєвий успіх людини, її здатність реалізувати свій особистісний потенціал на користь собі і суспільству.

Доцільно:

Ж. Щоб у школі діяла **спеціальна служба**, яка б опікувалася питаннями професійного **визначення** кожного школяра, а також питаннями **попередньої підготовки** до обраної справи, **встановленню зв'язків** з відповідними фахівцями, установами, підприємствами, фірмами тощо, яка б відповідала за кожного випускника школи щодо його подальшого **професійного навчання і працевлаштування**.

3. Побудувати навчально-виховний процес у школі, як постійно „концентрований” пошук життєвого призначення кожного учня. Цей пошук передбачає, як уже зазначалося вище, надання можливості кожній дитині брати участь у щонайрізноманітніших видах діяльності. Щодня багаторазово залучати школярів до **самоспостереження, самоаналізу, самоусвідомлення** своїх вражень, почуттів, бажань, думок, які виникають щоразу „до”, „у перебігу” і „після” участі в тій чи іншій діяльності. Потрібна спеціальна система самоопитування і самовивчення, як індивідуальна, так і групова. І ця робота школярів по їх самоспостереженню і самоусвідомленню має вважатися не менш важливою справою, ніж вивчення будь-якого загальноосвітнього навчального предмету. Виділення часу на цю роботу учня над собою має бути пріоритетними і достатніми.

За умов таких цілеспрямованих, постійних і різнобічних зусиль кожен школяр задовго до закінчення школи зможе точно визначитися зі своїм життєвим професійним призначенням.

И. Ще до завершення навчання у школі кожен учень за допомогою шкільної служби профпідготовки та інших фахівців має розпочати активну підготовку до суто професійної діяльності, яка полягатиме у тому, щоб:

- встановлювати і підтримувати зв'язки з відповідними фахівцями, установами, підприємствами для більш повного ознайомлення зі своєю майбутньою професією;

- цілеспрямовано розвивати ті здібності і якості, які особливо важливі у даній професії;

- набувати відповідних теоретичних знань;

- вести пошук робочого місця або навчального закладу для подальшої реалізації своїх професійних прагнень після закінчення школи.

5. В умовах школи діти НЕ набувають достатніх умінь і якостей, які б давали їм успішно здійснювати найважливішу людську функцію – **спілкування**.

Доцільно:

I. Організувати шкільне життя таким чином, щоб діти постійно включалися в різноманітні види **співпраці**, різнобічної **допомоги** один одному, які б будувалися виключно на засадах **доброзичливості та радості**.

І. Побудувати шкільне життя дітей як постійну співпрацю їх між собою. Ця співпраця має бути організована на засадах чергування між дітьми функцій **лідера і виконавця**.

Й. Впровадити спеціальні **заняття-тренінги** щодо закріплення навичок позитивного спілкування з різними партнерами, за різних обставин, а також для формування готовності до успішного виконання функцій і лідера, і виконавця. Все це має привчити школярів до постійного і різнобічного **САМОВДОСКОНАЛЕННЯ** (самоконтролю, самоаналізу і самокорекції) своїх комунікативних умінь.

6. НЕ звертається достатньо уваги на **емоційне самопочуття** дітей під час перебування їх у школі, у процесі їх участі в тій чи іншій діяльності.

Доцільно:

К. Побудувати навчально-вихований процес таким чином, щоб головним критерієм оцінки діяльності школи з боку самих учнів, їх батьків, педагогів, органів управління освітою був не рівень знань учнів, а стан **емоційного самопочуття школярів**. Для цього мають систематично проводитися спеціальні і незалежні дослідження кожної школи і кожного школяра.

Усі діти можуть бути **щасливими** вже сьогодні, завтра і назавжди! Своє життя, насамперед шкільне, діти мають сприймати, як реальний процес проживання щастя. Для переважної більшості сучасних демократичних держав, у тому числі для України, це цілком реально. Реально вже

сьогодні побудувати навчально-виховний процес у школі таким чином, щоб він однозначно сприймався кожною дитиною, як щасливе життя.

*Переживання радості від кожного моменту шкільного життя, від процесу гри, навчання, праці, спілкування, надання допомоги та її одержання, від перемог над собою – все це сьогодні може стати постійною реальністю для кожного школяра в кожній школі. Діти мають жити в стані **постійного переживання радості та постійного очікування наступної радості**.*

Л. Школа буде супроводжувати і підтримувати кожного свого випускника і після формального закінчення школи, роблячи це особливо уважно в перші роки. Відчуття захищеності – одна з головних передумов, які потрібні людині для сприйняття себе щасливою. Знати про те, що випускники знаходяться під міцним захистом школи, потрібно школярам різного віку. Усвідомлення того, що про тебе будуть піклуватися і у майбутньому, робить повсякденне життя впевненішим і щасливішим.

7. Діти **ПОЗБАВЛЕНІ** можливості опановувати навчальні предмети **в індивідуальному темпі**. Засвоєння учнем тієї чи іншої дисципліни має проходити разом з усім класом-групою і в темпі, який визначено відповідними навчальними програмами і планами, шкільним розкладом тощо. Школярі, навіть старших класів, **НЕ** мають можливості “рухатися” по всіх чи окремих навчальних предметах швидше або повільніше, відповідно до власних інтересів, уподобань, здібностей тощо.

Доцільно:

М. Створити навчально-виховну систему, яка дасть можливість кожному учневі рухатися у всіх напрямках свого розвитку в оптимальному для себе темпі протягом усього періоду навчання у школі. Тривалість опанування шкільних програм кожним конкретним учнем може бути різною. Різним (індивідуальним!) може бути і загальний термін навчання дітей у школі!

8. В умовах школи **ВІДСУТНЄ** природне дитяче середовище, яким є **різновікові** дитячо-підлітково-юнацькі групи, колективи. Саме в такому різновіковому дитячому середовищі людство зростало сотні тисяч років. Лише в останні 50-100 років соціальна структура суспільства, а разом з ним і дитяче середовище, зазнало суттєвих змін. Повсюдно зменшилась кількість **багатодітних сімей**, спільне проживання кількох споріднених сімей.

Наукові і соціально-економічні здобутки людства за цей історичний період багато чого додали позитивного, але все це не здатне замінити ви-

ховні і розвивальні можливості **різновікового (природного!) дитячого середовища**.

*Н. Будувати первинні і загальні шкільні колективи на засадах родинних стосунків, а це передбачає **різновіковий склад шкільних колективів**.*

9. ВІДСУТНЯ цілеспрямована підготовка школярів до найважливішої і надзвичайно складної людської функції, яка очікує кожного з них у майбутньому – це функція **батьківства** по відношенню до власних дітей. Ця готовність передбачає, не тільки здатність найкращим чином допомагати власній дитині розвивати і реалізовувати свій особистісний потенціал, а й одержувати за допомогою дитини максимальну кількість позитивних емоцій і стимулів для самовдосконалення.

Доцільно:

*О. Організувати значну частину діяльності учнів у школі в умовах **різновікових дитячих колективів на засадах персональної і групової взаємодопомоги**, як допомоги старших дітей молодшим, так і молодших старшим.*

*П. Систематично залучати школярів до догляду за дітьми наймолодшого віку, у тому числі і **немовлят** в умовах спеціальних центрів матері і дитини. (Сьогодні нерідко доросла жінка, дорослий чоловік вперше беруть на руки немовля у пологовому будинку. І цим немовлям є їх власна дитина. Хоча доведено, що піклування про немовля надзвичайно бажано для підлітків і навіть молодших дітей. Це корисно їм з багатьох точок зору, у тому числі для формування в них почуттів і внутрішніх установок щодо їх майбутнього материнства і батьківства).*

*Р. Забезпечувати **безперервне супроводження** (психологічне, педагогічне, медичне, соціальне) кожної дитини з моменту її народження (і навіть раніше!) і до набуття нею дійсної дорослості, самостійності (до здобуття певної професії і відповідного працевлаштування), включивши для цього у структури шкіл відповідні підрозділи і фахівців.*

Якщо зазначені вище елементи „А-Р” впровадити у роботу сучасної школи, то діюча сьогодні класно-урочна система трансформується у принципово іншу навчально-виховну систему. Цю нову навчально-виховну систему автор назвав ТрейЛі. Опису цієї системи присвячена більша частина даної книги.

3. Головний резерв людства

Суспільство, держава – це насамперед люди, громадяни.

Рівень розвинутої сучасного суспільства визначається рівнем розвинутої його членів – конкретних людей.

Потенціал кожної людини і сама спроможність людини щодо реалізації цього потенціалу закладається в дитинстві. Саме в тому віці, коли людина здатна активно розвиватися, глибоко і різнобічно удосконалюватися.

Доросла людина не здатна суттєво покращувати свої можливості. Це закон природи. Вона фактично може тільки накопичувати життєвий досвід, але здібності, які необхідні для надбання цього досвіду, а також якості і вміння щодо ефективного використання цього досвіду теж формуються в дитинстві.

Продуктивність людини, її користь для держави, суспільства і для самої себе, її трудовий потенціал і громадська користь визначаються насамперед **рівнем вихованості, освіченості і розвинутої** – від усього того, що формується в дитячому і підлітковому віці. А це формування відбувається насамперед в умовах сім'ї і навчально-виховних закладів, які, співпрацюючи між собою, мають утворювати СИСТЕМУ ВИХОВАННЯ.

Більш досконала СИСТЕМА ВИХОВАННЯ дітей дає державі більш розвинутих (більш досконалих) особистостей. Об'єднання продуктивних сил окремих громадян визначає продуктивність самої держави та рівень її розвитку. Чим розвиненіші громадяни, тим більше розвинута сама держава. Відповідно, чим більш досконала СИСТЕМА ВИХОВАННЯ дітей, тим більш досконале те суспільство, в якому діють громадяни, виховані цією системою.

Через розв'язання проблем у системі виховання відбувається розв'язання проблем у всіх куточках суспільства. Через удосконалення системи виховання удосконалюються всі складові частини цього суспільства: промислове виробництво, сільське господарство, сфера обслуговування, соціальний захист населення, наука, мистецтво, спорт, транспортна інфраструктура, збереження навколишнього середовища тощо. Проте кожна конкретна справа робиться цілком конкретними людьми. А ці конкретні люди й утворюють конкретне суспільство, конкретну державу, розвиток якої і залежить від рівня розвитку цих конкретних людей, які формувались в умовах певної ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ.

Крім розвитку держави, суспільства, тут є ще більш важливий аспект – він стосується добробуту, успіху, щастя окремо взятих людей. Міра

успіху, щастя конкретної людини теж визначається ВИХОВНОЮ СИСТЕМОЮ, через яку вона пройшла у дитинстві. Від того, наскільки об'ємно і різнобічно у людині розвинуто її особистісний потенціал, наскільки вона готова до реалізації цього потенціалу, залежить її життєвий успіх, її матеріальний стан і емоційне самопочуття. Все це закладається в дитинстві!

Можливості дітей безмежні!

Реальні можливості дітей, їх особистісний потенціал незрівнянно більший за норми, які визначені сьогодні як офіційні.

Значної частини цих можливостей ми не даємо дітям ані набути, ані реалізувати.

Дитинство – це той відрізок життєвого шляху, де закладається успіх і щастя людини, а зрештою – благополуччя всього суспільства. Сьогодні і для людей, і для суспільства це період втрачених можливостей. У дитинстві сьогодні втрачається більша частина продуктивних сил кожної окремої людини і суспільства в цілому!

У сучасному світі, в тому числі й у найбільш розвинутих країнах, діє стара, неефективна, вже багато в чому помилкова система розвитку, освіти і виховання дітей, підлітків і юнацтва.

Сьогодні цілком реально створити принципово нову БЕЗПЕРЕРВНУ державно-громадську систему РОЗВИТКУ, ВИХОВАННЯ і ОСВІТИ підростаючих поколінь. Ця система допоможе всім дітям **різнобічно ВИЯВИТИ, оптимально РОЗВИНУТИ і максимально РЕАЛІЗУВАТИ свій людський особистісний потенціал**. Така нова система здатна в кілька разів підвищити потенціал кожної особистості порівняно з нині діючою системою.

Хоча нова навчально-вихована система значно складніша за своїм механізмом від сучасної класно-урочної системи, але її педагогічні можливості незрівнянно вищі! Як наслідок, незрівнянно вищими стануть темпи розвитку країни, яка її масово запровадить у своїх школах. Прискорення суспільно-державного розвитку можуть бути грандіозні! До того ж, впровадити цю систему можна в досить короткі терміни, але за умов відповідної державної підтримки.

Чому досі в жодній країні світу не розпочався процес перетворення старої шкільної системи на нову?

Чому в сучасній історії ще не було держави, яка б визнала справу виховання підростаючих поколінь найголовнішим напрямком своєї діяльності, адже одним таким зусиллям вона могла б переможно вирішувати

безліч усіх інших проблем суспільства, досягаючи дивовижного прискорення у своєму розвитку?

Причин тут кілька:

1. Відсутність діючої альтернативи. Щоб переконати політиків, чиновників, громадськість, потрібен хоча б один функціонуючий „екземпляр” такої нової школи, що вражав би всіх реальними результатами, які можна було б побачити на власні очі.

2. Особливості людської психології. Міцно сформовані умовні рефлекси, стереотипи уявлень про школу і виховання. Всі пройшли через звичайну школу і нічого іншого не бачили. Таку ж саму школу пройшли всі знайомі та друзі, а ще раніше – батьки, бабусі, дідусі. Переважна більшість вважає, що вони вирости нормальними людьми і успішних та щасливих серед них не мало.

3. Тривале очікування результатів. Спроби щось удосконалювати у сфері виховання підростаючих поколінь не приваблюють ні політиків, ні чиновників ще тому, що можливі результати, а значить і морально-політичні „дивіденди” від своїх зусиль вони зможуть одержати не скоро. У той же час їм постійно „стукать у двері” хай і не такі масштабні, але достатньо „прибуткові” і „політично коштовні” справи.

4. Відсутність дитячого лобі. Якщо запропонувати дітям висловити своє ставлення до сучасної шкільної системи, то відразу буде зрозуміла необхідність її докорінної реорганізації. Але діти не є соціально впливовою і політично ваговою частиною суспільства, тому до них мало хто прислухається, а тим більше відстоює їх інтереси.

У будь-якій країні є безліч дуже важливих поточних загальнодержавних задач. Цілком очевидно, що всі вони важливі, а деякі – першочергові! Але, незважаючи на всю актуальність та масштабність тієї чи іншої задачі, на потужність лобі, яке стоїть за кожною з цих задач, необхідно абсолютно однозначно визначити на загальнодержавному рівні: **головна задача в країні – розвиток, виховання і освіта підростаючих поколінь.** Усі інші державні питання, задачі, програми, плани і прагнення порівняно з цим є другорядними.

Більше того, цьому першочерговому напрямку мають бути **повністю підпорядковані всі інші задачі суспільного і державного розвитку.** Цінність кожної з них має визначатися насамперед їх користю у розв’язанні саме цієї головної задачі.

Якщо за певних обставин поряд із цією головною державною задачею з'явиться якась інша задача приблизно з таким саме статусом “головної” або “надважливої”, то задача виховання підростаючих поколінь буде відсунута з провідної позиції. Проблема виховання підростаючих поколінь не викликає відчуття надзвичайності і терміновості, результати її вирішення неможливо відразу побачити в успіхах або недоліках інших процесів суспільного життя, хоча всі вони безпосередньо пов'язані саме з цією проблемою і залежать від неї більше, ніж від будь-чого іншого. Усе визначають **конкретні люди!** Ефективність їх дій залежить від того, як вони були виховані, освічені і розвинуті у дитинстві! Тому в суспільстві, державі має бути гранично чітка і безкомпромісна позиція: виховання, освіта і розвиток підростаючих поколінь – **ЄДИНА головна** мета у державно-суспільному будівництві України.

Лише така категоричність у висуванні головної мети і ставленні до неї забезпечить створення нової системи освіти найкращим чином, у повному обсязі і в стислі терміни. Тільки тоді стане реальністю небачений раніше і неможливий за будь-яких інших умов темп розвитку держави і суспільства!

Треба чітко усвідомити, що впровадження якісно нової шкільної системи призведе до двох головних результатів:

По-перше, почнеться найпотужніший підйом з усіх напрямків державного і суспільного будівництва і країни в цілому, адже на всіх ділянках суспільно-державного життя все визначають конкретні люди. А їхня спроможність діяти якнайкращим чином залежить від системи освіти, виховання і розвитку, яка формувала їх індивідуальний потенціал у дитинстві, в період становлення їх особистості! Процес державного розвитку дедалі прискорюватиметься і ставатиме все більш потужним з приходом у суспільно-громадське життя все нових і нових молодих поколінь, які пройшли через нову систему виховання. Рівень розвитку цих молодих людей буде незрівнянно вищим: і з точки зору інтелектуального, і психічного, і фізичного розвитку, і з точки зору моральної і емоційно-вольової вихованості, і з точки зору професійної і загальнокультурної освіченості.

По-друге, і це головне, повноцінно реалізуючи свій величезний особистісний потенціал, розвинутий завдяки якісно новій системі виховання підростаючих поколінь, нові покоління будуть отримувати від життя максимум моральне, духовне і матеріальне задоволення. Вони будуть усвідомлювати і відчувати себе по-справжньому **ЩАСЛИВИМИ людьми**.

Недостатність розвитку підростаючих поколінь характерна сьогодні для всіх без винятку країн світу.

Реальна вартість цих втрат з економічної точки зору в сотні разів перевищує ціну всіх корисних копалин, разом узятих!

Більшість країн світу і людська цивілізація в цілому наближається до тієї межі, за якою благополуччя суспільства і його прогрес будуть визначатися в першу чергу його спроможністю використовувати цей величезний потенціал продуктивних сил, який закладено у природі людини.

Величезні продуктивні сили сьогодні втрачаються внаслідок недостатньої уваги до розвитку підростаючих поколінь!

ДІТИ – понад усе! Ця очевидна істина має стати провідною зіркою для всіх державних органів управління – загальнодержавних та регіональних – і для всього нашого суспільства в цілому. Саме таке визначення пріоритетів має стати міцною загальною громадською думкою! Стати **НАЦІОНАЛЬНОЮ ІДЕЄЮ УКРАЇНИ!**

Нове суспільно-державне ставлення до проблеми виховання підростаючих поколінь, а також перехід на **якісно нову систему виховання** відбудеться неодмінно! Це обов'язкова сходинка у розвитку людської цивілізації, яку оминати або „перестрибнути” неможливо.

Яка країна першою скористається найпотужнішою силою суспільного розвитку, прихованою у вихованні підростаючих поколінь?

ХТО ПОЧНЕ РАНІШЕ?!

II. ЩО?

4. Чотири складові частини змісту освіти, виховання, розвитку

Нова шкільна система буде принципово відрізнятись від системи, яка діє сьогодні, тим:

- **ЩО** вона буде гарантовано давати дітям,
- **ЯК** це вона буде робити,
- **ЧОГО** вона буде досягати.

Нова школа занурюватиме учнів у систему обставин і відносин, які формуватимуть у кожної дитини увесь комплекс якостей, властивостей, знань, умінь **успішної, щасливої людини**. Але спочатку визначимося з поняттям “щаслива людина”.

ЩАСЛИВА людина – це особистість:

- яка набула різнобічного і максимального для себе **людського потенціалу** ще в період дитинства і налаштована на постійне **збільшення** цього потенціалу на кожному новому етапі свого життя шляхом безперервного і різнобічного **САМОВДОСКОНАЛЕННЯ**;

- яка вміє **реалізувати** цей потенціал за різних життєвих обставин;
- яка здатна повноцінно **переживати відчуття радості** від постійних та різноманітних досягнень на своєму життєвому шляху, а також від **успіхів людей, що її оточують**.

Які **КОНКРЕТНО цілі і задачі** має вирішувати школа щодо кожної конкретної дитини, щоб максимально розвинути її особистісний потенціал та її здатність максимально його реалізувати, безперервно супроводжуючи увесь свій життєвий шлях радістю досягнень і успіхів?

ЩО КОНКРЕТНО діти мають **набути** з точки зору їх **РОЗВИТКУ, ОСВІТИ і ВИХОВАННЯ**, щоб це гарантувало їм життєвий успіх і відчуття щасливої людини?

ЩО діти мають якомога краще **зберегти** з усього того, що в них було закладено природою?

Чи є **КОНКРЕТНІ** людські якості, властивості, вміння, знання, наявність яких гарантує людині те, що вона обов'язково буде щасливою в сучасній демократичній країні?

Чи можливо увесь цей набір якостей, властивостей, умінь, знань дати кожній дитині?

На всі ці питання ми спробуємо дати відповіді.

Увесь зміст (обсяг) **розвитку, виховання і освіти** буде складатися в новій школі з чотирьох частин:

1. **ОБОВ'ЯЗКОВА (БАЗОВА)** частина.
2. **ГЕНДЕРНА („ДІВЧАЧО-ХЛОП'ЯЧА“)** ОБОВ'ЯЗКОВА частина.
3. **ІНДИВІДУАЛЬНО-ОБОВ'ЯЗКОВА** частина.
4. **ІНДИВІДУАЛЬНО-ВИБІРКОВА** частина.

Розглянемо кожну з них.

5. Обов'язкова (базова) частина змісту освіти, виховання, розвитку

Бажає того людина чи ні, усвідомлює вона це чи ні, але її життєдіяльність визначається об'єктивними вимогами суспільства, навколишнього соціального середовища.

Ці вимоги можуть бути як прямими (державні, юридичні закони), так і опосередкованими (традиції, звичаї тощо).

Ці вимоги суспільства (громади, соціуму) з моменту народження людини і в процесі становлення її особистості перетворюються в її внутрішній план, усвідомлюються самою людиною як **життєва необхідність**.

Таких життєвих необхідностей або вимог суспільства до людини чотири. Тобто кожну людину в житті очікує 4 об'єктивно обумовлені види життєдіяльності:

А. Праця

Б. Спілкування

В. Створення сім'ї і життя в сім'ї

Г. Самовдосконалення.

Ці 4 види (або сфери) життєдіяльності людини складають разом увесь життєвий “простір” людини. П'ятого не дано!

Сама можливість існування людини в природі, як виду живої істоти, вимагає від неї:

А. ПРАЦЮВАТИ. Суспільству потрібно постійно відтворювати ресурси, які витрачаються на задоволення життєвих потреб цього суспільства, кожного її члена. Інакше це суспільство просто загине.

Б. СПІЛКУВАТИСЯ в необхідній кількості для задоволення та самовдосконалення, а також і протидіяти стихійним силам природи люди можуть тільки спільно.

В. СТВОРЮВАТИ СІМ'Ю і ЖИТИ В СІМ'І. Сім'я – це найбільш продуктивна форма для постійного відновлення людиною своїх фізичних і духовних сил. Це також найбільш прийнятна для суспільства форма з відновлення людських ресурсів (народження і виховання нових людей, нових членів сім'ї).

Г. САМОВДОСКОНАЛЮВАТИСЯ. Хочемо ми цього чи ні, усвідомлюємо ми це чи ні, але робота над собою у вигляді різноманітних оцінок і самооцінок, критичних або схвальних зауважень стосовно себе чи когось іншого, різні самозаборони, самозаохочення тощо – це безперервний процес, який відбувається у кожній людини. На жаль, переважна більшість людей не „побудувала” в собі цей внутрішній процес до рівня повноцінного САМОВДОСКОНАЛЕННЯ. Людські можливості надзвичайні, але ми не здатні реалізувати їх саме тому, що в дитинстві нас не навчили головному людському умінню – умінню САМОВДОСКОНАЛЮВАТИСЯ. А саме ця здатність обумовлює успішність виконання людиною трьох попередніх вимог суспільства – працювати, спілкуватися, створювати сім'ю і жити в сім'ї (А, Б, В). Чим краще сформована у людини готовність до самовдосконалення, тим успішніше вона **працює, спілкується, будує сімейне життя.**

Досконалості немає меж! Але готовність до постійного і різнобічного самовдосконалення найкращим чином можна сформувати лише в дитинстві. Тільки в дитинстві можливо розвинути цю здатність до максимального рівня. Тільки в дитинстві можливо сформувати цю готовність до рівня міцного рефлексу, який діє постійно, без будь-яких „нагадувань” і „підштовхувань”, не вимагаючи від самої людини вольових зусиль, щоб здійснити ту чи іншу дію, спрямовану на самовдосконалення. Цей процес самопокращення стає постійним, безперервним. Він стає міцною звичкою і від самої людини не вимагає „самопримусу”, а протікає вільно, природно.

Повноцінно сформована готовність до самовдосконалення дає можливість людині постійно збільшувати свій особистісний і професійний потенціал, збільшуючи своє власне благополуччя і свій внесок у розвиток всього суспільства: суспільству для розвитку необхідно, щоб розвивалися його члени. Таким чином, від того, як суспільство через свою систему виховання підрастаючих поколінь формує у своїх громадян готовність до самовдосконалення, а потім створює їм умови для реалізації їх потреби у постійному і різнобічному самовдосконаленні, залежить життєздатність і

успішність самого суспільства як особливої динамічної системи, що існує у природі.

Таким чином, шляхом суспільно-логічного аналізу ми визначили 4 сфери життя людини або 4 види життєдіяльності, до яких цілеспрямовано треба готувати підростаючі покоління і кожну конкретну дитину! Ці 4 види життєдіяльності людини визначають ті 4 напрямки, за якими необхідно дітей виховувати, освічувати і розвивати, оскільки повноцінна готовність людини саме до цих 4 видів життєдіяльності і робить її успішною та щасливою людиною!

Цілком закономірно, що ці 4 напрямки життєдіяльності людини повністю співпадають з чотирма загальноновизнаними **ІНСТИНКТАМИ** людини (вродженими рефlekсами), які досліджені ще І. П. Павловим. А саме:

А. ПОБУТОВИЙ ІНСТИНКТ (ще має назву “харчовий інстинкт”), який передбачає насамперед потребу людини в їжі і теплі (одяг, житло), і чого в готовому вигляді і в достатній кількості у природі немає. Щоб забезпечити ці свої фізіологічні потреби, людина змушена **ПРАЦЮВАТИ**. (Зрозуміло, що це спрощене пояснення. У сучасному суспільстві процес задоволення цих потреб людини має значно складніший механізм, але сутність його залишається незмінною: людині треба працювати для задоволення своїх потреб, насамперед фізіологічних.)

Б. ІНСТИНКТ СТАДНОСТІ (або „комунікативний інстинкт”, або його ще називають „оборонний”), який обумовлює потребу у спільних зусиллях людей протистояти силам природи, а також у необхідності забезпечити себе у потрібній кількості їжею, житлом, теплом тощо. Здобути це можливо тільки за умов спільної діяльності людей, а це ставить їх перед необхідністю **СПІЛКУВАТИСЯ**.

В. ІНСТИНКТ ПРОДОВЖЕННЯ РОДУ складається з двох самостійних інстинктів – **СТАТЕВОГО** і **БАТЬКІВСЬКОГО**. Як доведено всією історією людства, найкращою формою задоволення цих потреб (інстинктів) є сім'я. Тому **СТВОРЕННЯ СІМ'Ї** (на певному етапі розвитку кожної окремої людини) та її **ЖИТТЯ В СІМ'Ї** є об'єктивною необхідністю. Крім того, сім'я є не тільки найкращою формою відтворення людини як біологічного виду в природі (народження і зростання нових поколінь), а також є найкращим засобом постійного відновлення фізичних, психічних, емоційних сил людини.

Г. ІНСТИНКТ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ (або „орієнтувальні реакції”) включає в себе вроджені рефлексивні, на основі яких людина здійснює діяльність по задоволенню всіх інших інстинктів. Тобто всі інші інстинкти виступають лише в ролі стимулів у той час, як реалізація та їх задоволення здійснюються саме за допомогою цих орієнтувальних реакцій. Успішність задоволення людських інстинктів, а в кінцевому підсумку – **ЖИТТЄВИЙ УСПІХ** людини, знаходиться у прямій залежності від міри вияву, ступеню розвитку саме рефлексів, реакцій, що відносяться до інстинкту самозбереження. Свідомо чи підсвідомо, активно чи пасивно, правильно чи помилково, але кожна людина змінює, розвиває в собі ці рефлексивні, тобто **САМОВДОСКОНАЛЮЄТЬСЯ**. Від ефективності цієї роботи над собою визначально залежить **ЖИТТЄВИЙ УСПІХ** людини, її здатність бути **ЩАСЛИВОЮ**. Від міри удосконалення людиною своєї готовності до успішної праці, успішного спілкування, успішного сімейного життя залежить її успіх у кожній з цих 3 сфер життя і життя в цілому.

Таким чином, і суспільство, і вроджені інстинкти вимагають від людини:

ПРАЦЮВАТИ = А = побутовий інстинкт

СПІЛКУВАТИСЯ = Б = інстинкт стадності

СТВОРЮВАТИ СІМ'Ю = В = інстинкт продовження роду

САМОВДОСКОНАЛЮВАТИСЯ = Г = інстинкт самозбереження

Як зазначалось вище, міра готовності людини до **САМОВДОСКОНАЛЕННЯ** визначає міру її готовності до здійснення трьох інших видів життєдіяльності: до праці, до спілкування, до сімейного життя. Саме тому слід розглядати **САМОВДОСКОНАЛЕННЯ** як **основний напрямок розвитку, освіти і виховання підростаючих поколінь**. Схематично ця думка може бути зображена у вигляді кола, площа якого поділена на 4 частини вписаним рівностороннім трикутником, де центральне і найбільше за площею місце належить трикутнику, який і символізує собою самовдосконалення (схема 1).

Схема 1.

Чітко визначилися 4 напрямки підготовки дітей до життя (схема 2), а саме:

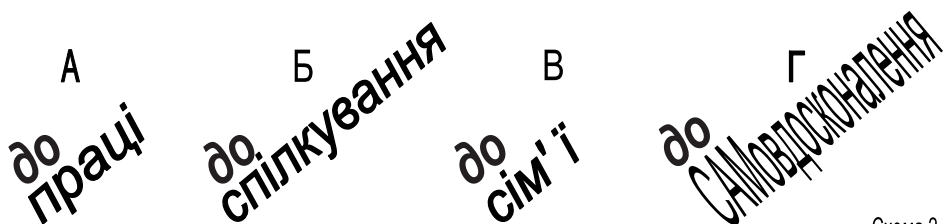

Схема 2.

А далі постає питання: в чому саме полягає підготовка дітей до цих 4 видів життєдіяльності?

Щоб відповісти на це питання, треба зробити аналіз структури будь-якої людської діяльності. Людська діяльність теж поділяється на 4 сфери або складові частини, або напрямки. Ось вони:

1. ФІЗИЧНИЙ. Для здійснення будь-якої діяльності потрібна сама людина як матеріальне явище, як жива істота зі своєю кістково-м'язовою системою, системою травлення, серцево-судинною системою тощо. *Висновок:* для здійснення діяльності необхідно, щоб людина мала певний фізичний розвиток і певний рівень здоров'я. Від міри фізичного розвитку людини залежить успішність виконання нею кожної з 4 видів життєдіяльності.

2. ЗАГАЛЬНОПСИХІЧНИЙ. У будь-якій діяльності людини обов'язково беруть участь її загальні (базові) психічні процеси або здібності: увага, сприйняття, пам'ять, мислення, уява. *Висновок:* необхідною умовою здійснення людиною потрібної їй діяльності є участь у цьому процесі базових здібностей людини. Чим краще у людини розвинуті ці здібності, тим якісніше вона буде виконувати всі 4 види життєдіяльності.

3. Сили і спрямованість ЕМОЦІЙНО-ЧУТТЄВИХ переживань, а також СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ і СВІТУ або МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА вихованість, а ще точніше – МОРАЛЬНО-ЕМОЦІЙНА вихованість. Де „МОРАЛЬНО” – визначає „колір” або спрямованість емоції, а „ЕМОЦІЙНА” – силу емоції. Це настільки складне людське явище, що для нього навіть важко дібрати адекватну назву, термін. До всього, що людина робить, що її оточує, вона має певне ставлення, у тому числі до себе. До кожної своєї дії у людини є певні мотиви, до всього, що вона бачить, чує, у неї виникає певне емоційне забарвлення. Різна діяльність викликає у людини, так би мовити, різний „колір” емоцій, але і переживаються людиною ці емоції з різною силою. Тому від сформованості у дітей тих чи інших життєвих

цінностей (насамперед моральних, етичних), прагнень, установок, потреб, мрій, переконань, смаків, інтересів тощо, а також від розвитку сили емоційних виявів залежить ставлення людини до кожної конкретної діяльності, яку вона виконує, що впливає на швидкість і якість виконання цієї діяльності. Від правильності, різноманітності і глибини вихованості у людини життєвих цінностей залежить загальна спрямованість її життя, глибина і різноманітність її чуттєво-емоційних переживань, можливість сприйняття себе на емоційно-чуттєвому рівні щасливою людиною. Емоційно-чуттєві переживання людини – це, з одного боку, чи не найскладніший процес серед усіх життєвих процесів людини, а з іншого боку, – це найважливіший процес у структурі будь-якої діяльності людини. Від емоційного ставлення людини до тієї чи іншої діяльності, від забарвлення і сили емоцій у людини відносно тієї чи іншої діяльності залежить і якість, і швидкість виконання цієї діяльності або взагалі відмова людини виконувати певні дії. *Висновок:* чуттєво-емоційна вихованість людини грає надзвичайну роль у здійсненні нею тієї чи іншої діяльності. Від емоційно-чуттєвої вихованості людини залежить, щό людина в своєму житті робить, наскільки якісно вона намагається це робити і яке задоволення вона від цього одержує.

4. ОСВІЧЕНІСТЬ. Для правильного, більш якісного виконання будь-якої діяльності людини треба спиратися на досвід і знання, які вже накопичило людство відносно цієї чи подібної діяльності, тобто людині потрібні знання попередніх поколінь. *Висновок:* успішне виконання тієї чи іншої діяльності передбачає володіння певним обсягом знань, яке вже накопичило людство в даній справі. Якщо людина не має необхідних знань, то їй треба володіти пізнавальними навичками і вміннями, щоб віднайти потрібні інформаційні джерела, а потім швидко і якісно здобути за їх допомогою потрібні знання, тобто набути потрібної освіти.

Таким чином, підготовка до кожної з 4 сфер життєдіяльності людини має здійснюватися за 4 напрямками:

Розвиток ФІЗИЧНИЙ 1.

Розвиток ЗАГАЛЬНОПСИХІЧНИЙ 2.

Виховання МОРАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ 3.

Освіта – ОСВІЧЕНІСТЬ 4.

Маючи напрямки, за якими дітей треба готувати до життя – до праці, до спілкування, до сім'ї, до самовдосконалення, а також напрямки, за якими слід готувати дітей до зазначених видів життєдіяльності, ми одержу-

ємо **МАТРИЦЮ** (схема 3) або **модель обов'язкового (базового) змісту розвитку, виховання і освіти** підростаючих поколінь.

		А	Б	В	Г	
		до праці	до спілкування	до сім'ї	до самовдосконалення	
фізичний	1	A1	B1	V1	G1	} розвиток
загальнопсихічний	2	A2	B2	V2	G2	
морально-емоційне	3	A3	B3	V3	G3	} виховання
освіченість	4	A4	B4	V4	G4	} освіта

Схема 3.

Таким чином, утворюється матриця (модель, схема) **особистості**, яка може бути **всесторонньо і гармонійно розвинутою**.

Ця матриця чітко визначає 16 груп (схема 3) знань, умінь, навичок, якостей, установок, переконань, інтересів тощо, які повинні бути сформовані у кожній дитині **обов'язково**. Назвемо ці 16 клітинок **МАТРИЦЕЮ-МІНІМУМОМ**. Слово „мінімум” говорить про те, що в кожному з 16 клітинок слід внести тільки ті особливості людської індивідуальності, які є обов'язковою ознакою успішної, щасливої людини. Крім того, слово „мінімум” вказує на те, що всі ці особливості людської індивідуальності передбачають мінімально необхідний, але достатній рівень розвитку, тобто наявність з певною мірою сформованості.

В усіх 16 клітинках мають міститися цілком конкретні „деталі” успішної особистості, які необхідно і цілком можливо сформувати в умовах нової школи у кожної дитини.

Ці мінімально необхідні складові успішної особистості матимуть:

1. Однозначне визначення і докладну **характеристику**.

2. Чітку детальну методику **діагностики** (вимірів) кожної такої складової.

3. Точно встановлений необхідний рівень сформованості (зрілості, розвинутості) кожної складової, кожного елемента в усіх 16 клітинках для кожного **вікового етапу** розвитку дитини, включно з діагностикою всіх цих елементів. (Про нову періодизацію розвитку дитини дивіться нижче).

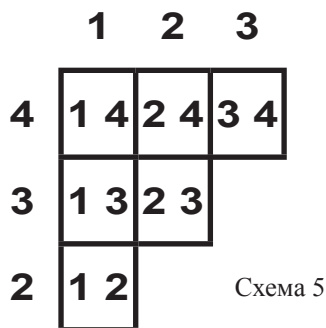
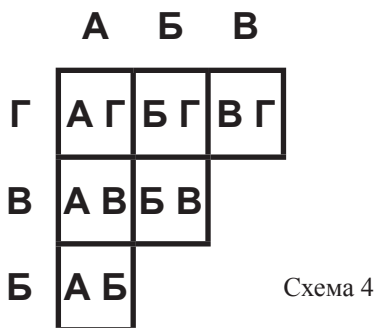
Все це сьогодні ще не узагальнено сучасною наукою. Наповнити кожну з 16 клітинок цілком конкретним змістом і відразу розробити чітку методику його діагностики – це робота, яку зможе виконати велика група **найрізноманітніших фахівців, насамперед вчених, дослідників з тих галузей науки, які займаються людиною**. Працюючи у груповому та індивідуальному режимі ці фахівці зможуть чітко і конкретно заповнити всі 16 клітинок матриці-мінімуму, а також розробити увесь обсяг необхідних діагностик. Зібрані ж групи вчених і фахівців мають напрацювати чіткі механізми вияву, констатації, фіксації, вимірів усіх особливостей дитини, передбачених у 16 клітинках-модулях.

Очевидно, що в тій чи іншій клітинці може знаходитися різна кількість окремих елементів. Такі елементи можуть бути цілком самостійними або зв'язаними між собою.

Деякі елементи матимуть чітку і цілком конкретну характеристику. Очевидно, такі елементи будуть просто і швидко діагностуватися. Наприклад, в клітинці А2 („праця” + „загальнопсихічний”) напевно буде такий елемент, як „Стійкість уваги”, який дуже легко і швидко діагностується. І рівень його сформованості у дітей може мати конкретне цифрове значення.

У той же час будуть елементи, діагностика яких потребуватиме досить складної і тривалої процедури за участю значної кількості різноманітних незалежних „експертів”, тобто людей, які знають дану конкретну дитину різнобічно і за різних обставин. І діагностичний висновок у такому випадку матиме, імовірно, форму опису. Наприклад, до клітинки Б3 („спілкування” + „морально-емоційне”), можливо, буде внесено „Установка на спілкування як на радість”, або „Ставлення до спілкування як до засобу творити добро людям”, або „Прагнення передавати і одержувати інформацію”. Сама характеристика сутності таких елементів, очевидно, матиме розлогий опис, а також досить складний процес з'ясування рівня сформованості подібного елемента у тієї чи іншої дитини.

У з'ясуванні змісту матриць-мінімумів важлива роль належатиме перекресному аналізу (схеми 4 і 5). Різнобічний аналіз взаємовпливів 8 напрямків (4+4) розвитку, виховання і освіти дітей дозволить фахівцям більш точно визначити роль і місце кожного елемента в матриці-мінімумі.

- А.** Праця
- Б.** Спілкування
- В.** Сім'я
- Г.** САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

- 1.** Фізичний
- 2.** Загальнопсихічний
- 3.** Морально-емоційне
- 4.** Освіченість

6. Періодизація розвитку дитини

В умовах нової школи особливе значення набуває питання періодизації розвитку дитини або визначення **якісно-вікових етапів становлення особистості**. Індивідуальність кожної людини протягом життя змінюється, в її особистості з часом відбуваються певні якісні зміни. Для дітей це характерно особливо. У процесі зростання діти долають певну кількість „сходинок розвитку” або здійснюють кілька якісних „стрибків” у своєму розвитку.

Сьогодні повсюдно діє в системі загальної освіти принцип визначення рівня розвитку дітей виключно за віковою ознакою, тобто діє механічний кількісний, а не якісний підхід, коли рівень розвитку дитини визначається її віком, а не тими якісними змінами, які відбулися в її особистості. Такий стан речей суттєво гальмує потенційні можливості розвитку дітей.

Наукою доведено, що всі діти у процесі свого розвитку проходять цілком визначену кількість таких сходинок розвитку. На кожній наступній еволюційній сходинці дитина відрізняється від себе самої, якою вона була на попередній сходинці, не стільки віком, скільки новими якостями особистісних рис, новою якістю власної індивідуальності. Конкретні якісні

зміни на тій чи іншій сходинці розвитку властиві всім дітям. Але кожна таку сходинку діти проходять по-різному. Певну сходинку та чи інша дитина може пройти швидше за середні норми, а наступну сходинку – повільніше. Нова школа надасть можливість кожній дитині крокувати „сходінками розвитку” в оптимальному, комфортному для неї темпі. І ніхто цю дитину ні морально, ні психічно не травмує, змушуючи „прискорюватися” чи навпаки „гальмувати”.

Таким чином має бути встановлена система „сходинок розвитку”, яка визначає кожен наступну сходинку у розвитку дитини на основі якісних змін, що відбулися в її особистості, а не за її віком. Сходінки ці мають бути визначені для всього періоду становлення особистості, починаючи з моменту народження і до повного завершення навчання у школі. Для кожної „сходінки розвитку” потрібно розробити свою матрицю-мінімум. Набуття дитиною всіх якостей, умінь, знань, що будуть зазначені в її теперішній матриці, автоматично переводить цю дитину на наступну „сходинку розвитку”. Водночас вона одержує наступну матрицю-мінімум для її послідовного опанування.

Перш ніж досягти рівня випускника школи, тобто останньої матриці-мінімуму, дитині треба буде пройти певну кількість попередніх сходінок розвитку. Але кількість таких „сходинок” не дорівнює кількості років життя дитини. Якісні зміни в особистості дитини відбуваються в середньому значно рідше, ніж через один рік (за винятком перших чотирьох років життя).

Тому має бути встановлена нова градація щодо визначення рівня розвитку дитини. Це буде чітка система „сходинок” у розвитку підростаючих поколінь. В умовах нової школи для кожної такої сходінки буде розроблена своя матриця-мінімум, а точніше – свій набір елементів у 16 клітинках-модулях.

За допомогою матриці-мінімуму цілком реально перейти на природну і незрівняно ефективнішу систему „сходинок розвитку”. Однією із задач фахівців-науковців у процесі наповнення 16 клітинок матриці-мінімуму конкретним змістом буде встановлення вікових етапів розвитку дитини, або інакше – визначення вікової градації щодо якісних змін особистості, яка формується.

У процесі розробки обов’язкового (базового) змісту виховання, розвитку і освіти, тобто у процесі детальної розробки матриці-мінімуму творча група з фахівців-науковців зможе:

1. Визначити кількість „сходинок розвитку”, які має пройти дитина від народження і до повного завершення школи (повне завершення шко-

ли передбачає набуття випускником школи певної професії і його стабільне працевлаштування. Увесь цей період школа відповідальна за кожного свого випускника, про що більш докладно буде сказано нижче).

2. Визначити наповнення матриць-мінімумів, а точніше – **зміст 16 клітинок-модулів для кожної „сходинок розвитку”**. Має бути встановлено не тільки перелік усіх елементів в усіх 16 клітинках, а і визначено необхідний рівень сформованості конкретного елемента для даної „сходинок”. Отже, буде напрацьована точна і повна характеристика кожної „сходинок розвитку”, яка являє собою не що інше, як детальну розробку відповідної матриці-мінімуму (16 клітинок-модулів).

3. Розробити **діагностику** для кожного елемента в матрицях-мінімуах до всіх „сходинок розвитку”.

Нова школа, працюючи на засадах якісно нової навчально-виховної системи ТрейЛі, забезпечуватиме гармонійне поетапне проходження кожною дитиною всіх матриць-мінімумів у **повному обсязі** і в **оптимальному темпі**.

7. Аналіз змісту сучасної загальноосвітньої школи

Якщо за допомогою матриці-мінімуму зробити аналіз змісту сучасної школи, то ми побачимо що з 16 клітинок часткове наповнення мають тільки 3-4 клітинки – **A4, A1** і, можливо, **B4** і **B3**. А решта – 12-13 клітинок – просто порожні.

Найбільш заповненою тут можна вважати клітинку **A4**, де зосередилися майже всі загальноосвітні навчальні предмети сучасної школи. Але значна (очевидно, більша) частина змісту цих навчальних предметів у клітинку **A4** не потрапить, оскільки виходить за межі „мінімально достатнього”, „мінімально необхідного”. У той же час, багато того, що з точки зору загальної освіти на сьогодні є „мінімально необхідним” і мало б увійти до клітинки **A4**, у сучасній школі відсутнє.

У новій школі головним наповненням клітинок групи „4” – „освіта” (**A4, B4, B4, G4**) будуть 5 взаємоінтегрованих і синхронізованих історій: „Історія науки”, „Історія техніки”, „Історія суспільних перетворень”, „Історія мистецтв”, „Історія релігій і філософій” та курсів “Рідна мова”, „Іноземні мови”. У межах цих історій діти будуть одержувати знання з тих самих навчальних предметів – математики, біології, географії, фізики тощо, у тому числі знання практичного характеру, але у „мінімально необхідних” обсягах. Наповнення клітинки „**G4**” („самовдосконалення” + „освіта”) передбачає інформування дітей у межах цих 5 історій про людей, служіння

яких своїй справі та іншим людям мало особливо позитивне значення. Головне інформування школярів про видатні постаті різних часів, народів і сфер діяльності буде спрямоване на ті особистісні риси, які дозволили цим людям зробити такий внесок на благо людства.

На жаль, сучасна школа нічим і ніяк не реалізує напрямки: „загальнопсихологічний” (А2, Б2, В2, Г2), „морально-емоційний” (А3, Б3, В3, Г3), а що найважливіше – „САМОВДОСКОНАЛЕННЯ” (Г1, Г2, Г3, Г4).

8. Гендерна („дівчачо-хлоп’яча”) обов’язкова частина змісту освіти, виховання, розвитку підростаючих поколінь

Ця частина змісту розвитку, виховання і освіти дітей теж буде входити до складу певних клітинок-модулів матриці-мінімуму. Тільки до матриць-мінімумів дівчаток будуть додані свої елементи, а до матриць-мінімумів хлопчиків – свої. Наприклад, навички „статевої гігієни”, які будуть передбачені в клітинці „В1”, матимуть, зрозуміло, для хлопчиків один зміст, а для дівчаток – інший. Така ж диференціація буде і відносно загального фізичного розвитку (клітинка-модуль „В1”). Багато відмінностей такого плану буде у всіх 4 клітинках напрямку „сім’я” (В1, В2, В3, В4). Певні відмінності будуть і в кількох інших клітинках-модулях. Але, очевидно, і для хлопчиків, і для дівчаток буде однаково обов’язковою переважна більшість змісту в усіх 16 клітинках матриць-мінімумів, особливо на перших „сходинах розвитку”.

9. Індивідуально-обов’язкова частина змісту освіти, виховання, розвитку

У матриці-мінімумі будуть зазначені обов’язкові для всіх якості, уміння або знання, але набуття їх кожною конкретною дитиною матиме індивідуальний характер.

Так, наприклад, в клітинці А3 матриць-мінімумів школярів старшого віку, тобто високих ”сходинок розвитку”, очевидно, буде міститися такий елемент: „Радісне сприйняття себе під час виконання майбутніх професійних обов’язків”. Допомога у пошуку оптимального варіанту майбутньої професії для кожного учня буде однією з найважливіших задач нової школи. Школа буде займатися не тільки визначенням такої професії для кожного конкретного учня, але і буде допомагати йому якнайкраще підготуватися до виконання відповідної професійної діяльності в межах тих умов, які школі буде під силу створити для того чи іншого учня. У ме-

жах такої різноманітної і багатопланової профорієнтаційної роботи школи буде здійснюватися й емоційна підготовка кожного учня до тієї конкретної професії, яку він обере. Ця підготовка передбачає позитивну візуалізацію учнем самого себе у процесі виконання характерної для даної професії діяльності. Сам процес емоційної підготовки до обраної професії є обов'язковою складовою матриці-мінімуму, але безпосередня підготовка кожного конкретного учня буде мати свої особливості з урахуванням індивідуальних особливостей самого учня і обраної ним професії.

10. Індивідуально-вибіркова частина змісту освіти, виховання, розвитку

Крім обов'язкових знань, умінь, якостей, передбачених матрицею-мінімумом, у кожного учня буде можливість в умовах нової школи займатися найрізноманітнішою діяльністю, яку він обиратиме за власним бажанням. У тому числі це може бути діяльність, пов'язана з обранням учнем своєї майбутньої професії.

Деякі види діяльності будуть продовженням того, що учень уже робив задля досягнення певних результатів в межах матриці-мінімуму, але при цьому він зможе досягати більш „високих” результатів, ніж ті мінімальні („низькі”), що визначені у матриці-мінімумі та є обов'язковими для всіх. Тобто індивідуально-вибірковий розвиток, виховання і освіта учня дають йому можливість самому визначати собі цілі і задачі, яких він буде досягати у процесі розвитку своєї особистості, а також сам визначатиме конкретні види діяльності, за допомогою яких він цього буде досягати.

III. ЯК?

11. Чотири стрижні нової навчально-виховної системи ТрейЛі

Щоб забезпечити зазначені вище освітні, виховні, розвивальні цілі і задачі, щоб у повному обсязі реалізувати нову концепцію цілей виховання підростаючих поколінь, потрібна принципово нова навчально-виховна система. Саме така система, яку ми назвали ТрейЛі, і буде викладена нижче. ТрейЛі є набагато ефективнішою від традиційної класно-урочної системи і матиме більше різноманітних організаційних „деталей-елементів”.

Система ТрейЛі функціонує на засадах 7 стрижнів:

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ	ВЗАЄМОТУРБОТА	САМОВРЯДУВАННЯ	НОРМАТИВИ	БАГАТОКОЛЕКТИВНІСТЬ	ВЧИТЕЛЬ	ГРОМАДА
-------------------	---------------	----------------	-----------	---------------------	---------	---------

Розглянемо ці організаційні основи системи ТрейЛі більш докладно.

Самовдосконалення – це час, який учень приділяє безпосередньо самостійній роботі для вдосконалення своєї особистості, керуючись при цьому своїм головним документом – „Щоденником успіхів” (або матрицею-мінімумом). „Щоденник успіхів” – це докладна програма різнобічного розвитку учня для кожного даного етапу становлення його особистості, де конкретно і детально визначені цілі, задачі і зміст усього того, що учень має досягати. У цьому ж „Щоденнику успіхів” (ЩУ) фіксуються всі додаткові успіхи і досягнення школяра. Система спеціальних щоденних режимних моментів і вправ привчає кожного учня до постійного і різнобічного самоспостереження, самоаналізу і самокорекції.

Взаємотурбота – допомога школярів один одному, у тому числі допомога старших дітей молодшим у досягненні ними тих цілей і задач, що визначені у ЩУ. Саме на основі взаємотурботи буде побудоване життя численних шкільних первинних колективів, оскільки всі вони будуть

різновіковими, і кожен учень буде членом кількох таких колективів, де кожен старший відповідає за молодших. І ця відповідальність за молодших буде одним з головних обов'язків кожного школяра. З одного боку, взаємотурбота буде чи не найважливішим механізмом в організації всього життя школи, а з іншого боку, сама організація шкільного життя буде ставити школярів перед необхідністю допомагати один одному, вболівати за своїх товаришів, виявляти терпіння, взаємоповагу і доброту.

Самоврядування – це реальна участь самих школярів в управлінні життям школи. У новій школі практично всі процеси шкільного життя будуть плануватися, спрямовуватися і організовуватися самими учнями на засадах реальних прав і повноважень, але в межах чітко і детально розроблених норм шкільного життя. Педколектив школи та її адміністрація виступають у ролі консультантів, але сам процес управління внутрішнім життям школи здійснюється відповідними учнівськими органами і уповноваженими особами (учнями).

Нормативи – це чітко і детально виписані норми усіх складових частин життя школи. Всі ці норми об'єднані в „Кодекс норм шкільного життя” і їх дотримання є незаперечним обов'язком кожного учня і кожного дорослого, який тією чи іншою мірою бере участь у житті школи.

Багатоколективність – це значить, що в умовах нової школи кожен учень буде членом не менше як 5-7 первинних колективів. Кожною іншою діяльністю, у тому числі іншим навчальним предметом, учень буде займатися у іншому колективі. Змінюючи протягом дня діяльність, учні будуть змінювати і колектив.

Учитель – на прохання учня або за спеціальним графіком (чи за власною ініціативою) проводить індивідуальні консультативні, залікові або тренінгові заняття, які спрямовані, головним чином, на вирішення певних потреб учнів, пов'язаних з опануванням ним усіх норм, передбачених його ЩУ. В умовах системи ТрейЛі роль вчителя стане більш багатогранною, універсальною. Для вчителя значно зменшиться функція організатора, керівника, менеджера і помітно зросте роль консультанта, радника, старшого товариша. Основний робочий час вчителів буде спрямований на індивідуальну роботу з окремими учнями. Фактично основним обов'язком вчителя у школі буде формувати особистості школярів своєю власною особистістю, власним прикладом, своїм ставленням до інших людей, до самого себе, до своєї справи, до культурних надбань людства тощо. Тому особистість вчителя буде головною складовою в його фаховій майстерності.

Громада – організація різноманітної діяльності учнів за участю батьків дітей, випускників школи попередніх років, жителів мікрорайону школи, різноманітних фахівців, спеціально запрошених до школи. Програма „Дорослі з нами!” – система постійної співпраці учнів і фахівців різних галузей науки, техніки, виробництва, мистецтв тощо.

12. Перелік основних елементів системи Трейлі

Складові ЗМІСТУ

1. Програма „Я” – спрямування всієї діяльності кожного школяра на самоспостереження, самоаналіз, самокорекцію, тобто на самопізнання, самовизначення – САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

2. Щоденний тренінг пізнавально-дослідницьких здібностей:

- загальних пізнавальних здібностей (розвиток уваги, відчуттів, пам'яті, сприйняття, мислення логічного, мислення асоціативного, мислення образного, мислення творчого, уяви, мовлення, інтуїції);

- удосконалення навичок швидкочитання;

- удосконалення навичок скоропису.

3. Баланс 9 основних видів діяльності:

1. Інтелектуально-розвиваюча

2. Освітня

3. Дослідницька (наукова, винахідницька)

4. Мистецько-творча (програма „Театр всіх мистецтв”)

5. Оздоровчо-спортивна (програма „Веселі довгожителі”)

6. Відновлювальна

7. Опікунська

8. Суспільно-корисна праця

9. Суб'єктно-значима

4. Творчі освітні об'єднання навколо 6 основних навчальних курсів

- „Історія наук”;

- „Історія техніки”;

- „Історія соціальних перетворень”;

- „Історія мистецтв”;

- „Історія релігій і філософій”;

- „Рідна мова та іноземні мови”.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ елементи

5. “Щоденник успіхів”

6. Тематичні універсальні посібники
7. Різновіковий склад усіх дитячих колективів
8. Програма „Дорослі з нами!”
9. Зміна учнем колективу при зміні виду діяльності:
  - Лабораторія
  - Гурток
  - Секція
  - Студія
  - Загони, команди, бригади тощо
  - Клуби
  - „Сім’я”
10. Планування учнями своєї діяльності
11. Час вільного вибору діяльності або час самоорганізації
12. Щоденний учнівський пізнавальний лекторій
13. Система індивідуальних консультацій
14. Уповноважене учнівське самоврядування
15. Кожен знає всіх, всі знають кожного
16. Екскурсії, турпоїздки, мандрівки, обміни
17. Кодекс норм шкільного життя
18. Багатофункціональність шкільних приміщень
19. Відповідальність школи за кожного свого випускника
20. Благодійний фонд школи

Переважна більшість цих нових елементів складається з кількох частин. Нова школа – це у підсумку десятки і десятки найрізноманітніших нововведень порівняно з сучасною школою.

Розглянемо основні елементи системи ТрейЛі, названі вище.

13. Характеристика основних елементів системи ТрейЛі

13/1. Програма „Я”

Ця програма забезпечує пріоритет САМОВДОСКОНАЛЕННЯ порівняно з усіма іншими напрямками діяльності окремої дитини і всієї школи в цілому. Це передбачає:

- А. Головний об’єкт пізнання – особистість самої дитини.*
- Б. Обов’язковий аналіз учнем будь-якої своєї діяльності за спеціальним алгоритмом.*
- В. Постійний контроль школяра за всіма напрямками свого розвитку.*

Г. Набуття звички до постійних процедур самоконтролю, самоаналізу, самокорекції.

Г. Періодичні групові заняття з обміну досвідом щодо САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Д. Систематичні тренінги з питань САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Е. Пари взаємозвітності і взаємодопомоги з питань САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Є. Система постійного консультування кожного учня з усіх питань його саморозвитку.

Ж. Збір, накопичення і аналіз різнобічної інформації школяра про самого себе.

А.

Головний об'єкт пізнання – особистість самої дитини

Головним об'єктом вивчення і ретельних досліджень учня у новій школі буде не природа, не соціальні явища, взагалі не навколишній світ, а особистість самої дитини. Головним об'єктом пізнання дитини буде сама вона – її індивідуальність, уся глибина її особистості.

Як один із засобів досягнення цієї мети, буде добір і упорядкування змісту освіти (клітинки А4, Б4, В4, Г4 матриці-мінімум). Серед базової (обов'язкової) освіти значно збільшиться обсяг знань і вмій про людину, насамперед, з психології, фізіології, анатомії, антропології. Крім того, як уже зазначалось, усі знання будуть опановуватися школярами в історичному контексті, з усвідомленням значення **особистих рис** тих видатних постатей, які впливали на ці процеси (в науці, техніці, суспільстві, мистецтві, філософії та релігії тощо).

Усі ці знання допоможуть кожній дитині більш глибоко і різнобічно пізнати і усвідомити саму себе.

Таким чином, у змісті загальної освіти пріоритетними будуть знання про людину, знання, які будуть корисні дитині для самоусвідомлення, самовизначення і САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Б.

Аналіз учнем будь-якої своєї діяльності за спеціальним алгоритмом.

Для цього учні будуть мати **спеціальні пам'ятки-анкети**. Поступово процес такого самоанкетування набуватиме у кожної дитини міцної звички і не потребуватиме від неї ніяких вольових зусиль, а проходитиме легко і природно, забезпечуючи її „тактичними” і „стратегічними” знаннями про саму себе, допомагаючи більш точно і повно розвивати і вико-

ристовувати свій особистісний потенціал як у власних інтересах, так і на потребу інших людей.

В.

Постійний контроль школяра за всіма напрямками свого розвитку.

Основним документом школяра в системі Трейллі буде „Щоденник успіхів”. У цьому документі визначені обов’язкові і додаткові знання, якості, вміння, яких учень має набути на певному етапі свого розвитку („сходинки розвитку”). Кожен школяр постійно працює зі своїм „Щоденником успіхів”, щоб своєчасно і в повному обсязі досягати зазначених у щоденнику „висот”, у тому числі пов’язаних з формуванням його готовності до самовдосконалення, які особливо ретельно викладені в щоденнику.

Г.

Набуття звички до постійних процедур самоконтролю, самоаналізу, самокорекції.

Це найголовніший напрямок у програмі „Я”, який полягає у тому, щоб шляхом цілком конкретних систематичних (щоденних) дій привчити кожного школяра до постійного **самоспостереження, самоаналізу, самокорекції**, тобто до **безперервного і різнобічного самовдосконалення**.

Такими щоденними діями або процедурами є:

1. **“Прокручування”** або пригадування дня, що минув, з самоаналізом своїх дій. Щодня перед сном дитина має послідовно, у хронологічному порядку пригадати увесь день, „прокручуючи” його у свідомості, як кінострічку, яскраво візуалізуючи усі події дня.

2. **Планування** дня. Щоранку кожен школяр у хронологічній послідовності чітко визначає увесь ланцюжок подій дня.

3. **Усвідомлення будь-якого свого вибору**. Кожна дитина привчається постійно безперервно слідкувати за своїм вибором, прислухатися до своїх внутрішніх відчуттів, внутрішнього голосу стосовно кожної дії.

4. **Опитування себе** щодня: Що я роблю? Навіщо це мені треба? Які будуть наслідки?

5. Кількаразовий **аутотренінг** або „Короткий самокерований сон”. Діти навчаються і привчаються в стані релаксації відновлювати за кілька хвилин свій фізичний потенціал, покращувати емоційне самопочуття, мобілізувати свої інтелектуальні і психічні сили, впливаючи на самих себе за допомогою зорових уявлень (візуалізації) і мовних формул самонавіювання.

Ми тут не розкриваємо докладно сутність і механізми формування у дітей цих п’яти процедур-звичок. Навчити і привчити дітей до їх постій-

ного використання – досить складний і тривалий процес, але цілком реальний в умовах навчально-виховної системи Трейлі. Поступово ці процедури для кожного школяра стають невід’ємною складовою їх поведінки, їх характеру, їх буття, стають міцними умовними рефlekсами, використання яких не потребує ніяких вольових зусиль. Нарешті вони стають не просто постійною звичкою, а навіть потребою.

Г.

Періодичні групові заняття з обміну досвідом щодо САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Заняття з обміну досвідом проводяться за спеціальним щотижневим і щомісячним графіком у різних первинних учнівських колективах. Ці заняття проводяться за найрізноманітнішою тематикою. Вони можуть проходити у вигляді обміну власним досвідом учасників, насамперед щодо використання п’яти процедур, зазначених вище, а також у вигляді тренінгів, дискусій, обмінів інформацією про чужий досвід, про який учасники заняття дізналися з книг, з Інтернету, за допомогою спілкування з окремими дорослими тощо.

Д.

Систематичні тренінги з питань САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Тематика цих тренінгів визначається тими проблемними питаннями, які найбільше цікавлять самих школярів. Тематика таких тренінгів доводиться до відома учнів завчасно, і вони з власних міркувань обирають собі той чи інший тренінг. Тренінги проводять відповідні фахівці, а також учні-консультанти, які довели своє право проводити тренінги за конкретною тематикою. Тематика тренінгів, кількість тренінгових груп і кількість учасників в окремих групах, тренери в конкретних групах – це все має знаходитися у школі в процесі безперервного розвитку і постійних змін.

Е.

Пари взаємозвітності і взаємодопомоги з питань САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

Щодня кожен учень має зустрітися з одним зі своїх товаришів і обмінятися інформацією про свої успіхи або проблеми, пов’язані з тим чи іншим напрямком його роботи щодо удосконалення своєї особистості. Це так званий щоденний звіт і обмін досвідом одночасно. Ці пари можуть бути і постійними, і тимчасовими. Це визначають самі учні. Для таких щоденних обмінів-звітів можуть також утворюватися учнівські „трійки” і „четвірки”.

Є.

Система постійного консультування кожного учня з усіх питань його саморозвитку.

З певною періодичністю (за спеціальним розкладом) з кожним учнем зустрічаються фахівці, які відповідають за надання допомоги учням у питаннях їх самовдосконалення. Крім обов'язкових консультацій, проводяться і додаткові консультації як за ініціативою відповідних фахівців, так і за ініціативою самих учнів.

Ж.

Збір, накопичення і аналіз різнобічної інформації школяра про самого себе.

На певному етапі розвитку учня („сходінці розвитку”) вся зібрана про нього інформація передається йому самому, і надалі він стає головною особою у зборі інформації про самого себе. Але у школі працює служба, яка продовжує допомагати учню збирати інформації про себе з різних джерел, а також допомагає йому правильно інтерпретувати ту чи іншу інформацію про себе і оптимально її використати для свого подальшого розвитку.

Програма „Я” – це найголовніший напрямок роботи школи, оскільки забезпечує реалізацію змісту головних клітинок-модулів „Г1”, „Г2”, „Г3”, „Г4” у „матриці-мінімумі”. Тому в системі Трейлі цій програмі приділяється особлива увага, яка реалізується насамперед за допомогою значної кількості фахівців, які безпосередньо працюють на забезпечення цієї програми. Особливе ставлення до програми „Я” забезпечується також тим великим обсягом часу, який спрямовується на цю програму.

Вся багатогранна діяльність і школи, і окремого учня за програмою „Я” буде ретельно фіксуватися, аналізуватися і в разі необхідності корегуватися, удосконалюватися. За це будуть відповідати конкретні фахівці і спеціальна шкільна Рада, яка буде наділена особливими повноваженнями, що дозволить їй забезпечити у школі пріоритетність формування у кожного школяра готовності до САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.

13/2. Щоденний тренінг пізнавально-дослідницьких здібностей

Кожен школяр щодня за спеціальною програмою і методологією займається тренінгом:

а) **загальних пізнавальних здібностей** (розвиток уваги, відчуттів, пам'яті, сприйняття, мислення логічного, мислення асоціативного, мислення образного, мислення творчого, уяви, мовлення, інтуїції);

- б) удосконалення навичок скоропису;
- в) розвиток інтелектуально-творчих здібностей;
- г) удосконалення навичок **швидкочитання**.

Все це дозволить:

- прискорити процес **збільшення інтелектуального потенціалу** кожного учня;
  - допомогти кожному учневі швидко і якісно **здобувати різноманітну інформацію** для реалізації своїх власних планів, у тому числі для самовдосконалення;
  - при цьому **вивільнити час** для участі у інших видах діяльності, не пов'язаних з безпосереднім здобуттям інформації з зовнішніх джерел.
- Розглянемо особливості цих чотирьох тренінгів.

а)

Під час виконання людиною будь-якої діяльності обов'язково беруть участь певні психічні, інтелектуальні процеси – **увага, сприйняття, пам'ять, мислення, інтуїція, мовлення, уява**, які ще можна визначити як **загальні** або **базові здібності**. Від рівня їх розвитку залежить успішність виконання людиною кожної конкретної справи, швидкість і якість опанування людиною будь-якої діяльності.

Отже, щоб допомогти дітям бути в житті успішними і щасливими вже сьогодні і в майбутньому, ми маємо допомогти їм **розвинути їх загальні здібності до максимально можливого рівня**.

Цілеспрямований розвиток цих загальних (базових) здібностей дітей повинен розпочинатися якомога раніше.

За результатами цих тренінгів учні матимуть надзвичайно потужні пізнавальні здібності, які у багато разів перевищуватимуть можливості сучасних школярів, здібності яких ніхто цілеспрямовано і системно не розвивав. До того ж все це досягатиметься через гру, без будь-якого примусу або тиску.

Одержавши такий розвиток, учні, спираючись на цю потужну силу в собі, здатні будуть надалі вже самостійно розвивати себе в цьому напрямку (клітинка-модуль „Г2”).

б)

Скоропис або здатність швидко і точно записувати різноманітну інформацію, власні думки – важлива складова в загальному розвитку особистості дитини, у здобутті знань, формуванні тих чи інших умінь.

Крім того, цей щоденний (кількахвилинний) тренінг зі скоропису буде уявлятися таким чином, щоб активно розвинути у дітей **дрібну моторику**

рук, однаково навчити і привчити до всіх операцій і праву, і ліву руки. Все це дуже ефективно сприяє розвитку логічного мислення і мовлення дитини, що обумовлено чисто фізіологічним зв'язком цих процесів. І ця робота не обмежується початковою школою, а здійснюється упродовж усього періоду навчання дітей у школі.

Тут слід зауважити, що серед записів, які вестимуть учні нової школи, переважатимуть такі, що будуть становити власні думки школярів – різноманітні думки щодо самоспостереження, самоаналізу; щоденне планування свого дня; підготовка до лекторіїв; розробка сценаріїв у процесі роботи за програмою „Театр усіх мистецтв”; участь у переробці і створенні різноманітних навчальних посібників тощо.

в)

Творчий потенціал або здатність приймати нестандартні, оригінальні рішення для найкращого розв'язання тієї чи іншої проблеми, здатність створювати новий “продукт”, який є в чомусь зовсім новим і якісно кращим у порівнянні з уже існуючим, здатність обирати оптимальне рішення з кількох можливих варіантів – надзвичайно важлива людська здібність, потреба в якій постійно виникає в житті кожної людини, а в багатьох видах людської діяльності є визначальною.

Все це досягається насамперед розвитком у людини творчої уяви, творчого мислення.

Оригінальність створених ідей та образів, їх **розмаїття, кількість** варіантів і **швидкість** їх створення – це чотири основні здібності, які визначають творчий потенціал людини. Саме їх розвитку в дітей і присвячений даний курс. Він побудований на вправах, завданнях, задачах, у яких немає одного правильного рішення, а передбачається багатоваріантність рішень, яких дітям треба запропонувати якомога більше, при цьому не забуваючи про різноманітність і оригінальність їх варіантів.

г)

Читання – це не тільки основа культури, це і головна передумова **самовдосконалення і самореалізації** себе як сучасної людини. Наскільки людина володіє навичками читання, настільки вона здатна до свого професійного, загальнокультурного, духовного збагачення.

Рівень і кількість поінформованих людей у суспільстві визначає успіхи цього суспільства. Уміння швидко і якісно обробляти великі обсяги різноманітного текстового матеріалу (чи у книзі, чи в журналі, чи на дисплеї комп'ютера, чи на окремих аркушах) набуває сьогодні особливого

загальносуспільного, загальнолюдського значення як з точки зору можливих досягнень кожної **окремої людини**, так і з точки зору можливих економічних, культурних, соціальних досягнень **усього суспільства**.

Сьогодні дорослі люди читають у середньому зі швидкістю 200 слів на хвилину і з якістю (рівнем осмислення і засвоєння змісту тексту) – 40%-60%.

Доведено, що будь-яка нормальна людина потенційно здатна читати зі швидкістю (як мінімум!) 600-1000 слів на хвилину з якістю 80%-90%. І результати можуть бути ще вищими!

Але такий рівень засвоєння друкованої інформації унеможливується традиційним аналітико-синтетичним або звуко-буквеним методом читання, коли все, що читається, має промовлятися або вголос, або про себе, тобто все прочитане має бути сприйняте на слух. Таке читання буде правильно назвати „читання вухами”.

Зоровий же аналізатор (очі) у триста тисяч разів потужніший за слуховий аналізатор (вуха)! Тому існує інший метод читання – „читання очима”, а саме **швидкочитання**. Цей метод читання і сама методологія навчання йому мають цілий ряд суттєвих переваг у порівнянні з нині діючим звуко-буквеним методом:

– Процес навчання швидкочитанню більш цікавий і захоплюючий для дітей. Він проходить у **формі гри**. Цей процес позбавлений будь-якого тиску і примусу по відношенню до дітей у порівнянні з нині діючим звуко-буквеним методом.

– Ігрова форма дозволяє розпочинати процес навчання дітей читанню-швидкочитанню значно раніше, з **раннього дитинства**.

– У процесі навчання швидкочитанню в дітей набагато активніше йде **розвиток загальних здібностей** – уваги, сприйняття, пам’яті, мислення, уяви, мовлення тощо.

– Процес навчання швидкочитанню і безпосередньо саме швидкочитання – менш енергоємне. Воно **менше втомлює** дитину, у тому числі її очі, що дозволяє більше часу приділяти читанню без будь-якої перевтоми.

– У людини, яка навчилася швидкочитанню (читанню з візуалізацією і без промовляння про себе), за умов її активного читання постійно удосконалюється якість читання і зростає швидкість, яка може досягати 2000 слів на хвилину і більше.

Все це цілком реально для **всіх дітей!**

13/3. Баланс 9 основних видів діяльності:

Розвиток особистісного потенціалу дитини і сама реалізація цього потенціалу може здійснюватися тільки через **діяльність**. Для різнобічного

і гармонійного розвитку дитини треба щоб вона мала можливість повноцінно займатися різноманітною діяльністю.

Все розмаїття діяльності у новій школі можна виокремити у 9 самостійних груп:

1. **Інтелектуально-розвиваюча**
2. **Освітня**
3. **Дослідницька (наукова, винахідницька)**
4. **Мистецько-творча** (програма „Театр всіх мистецтв”)
5. **Оздоровчо-спортивна** (програма „Веселі довгожителі”)
6. **Відновлювальна**
7. **Опікунська**
8. **Суспільно-корисна праця**
9. **Суб’єктно-значима**

Щоденне перебування дитини у новій школі можна представити як калейдоскоп цих різних за змістом і формою видів діяльності. Переважна більшість зазначених видів діяльності протягом дня може повторюватися, і не один раз.

Стисло розглянемо ці дев’ять видів діяльності.

1. Інтелектуально-розвиваюча діяльність

Ця діяльність, безпосередньо спрямована на розвиток інтелектуальних здібностей і формування пізнавальних умінь і якостей. Саме до цієї групи відносяться вище описані швидкочитання, скоропис, розвиток творчих і загальних пізнавальних здібностей. Розв’язання задач-головоломок, участь у різноманітних розвивальних іграх, виконання вправ, спрямованих на розвиток певних інтелектуальних здібностей, якостей, умінь – все це можна віднести до інтелектуально-розвиваючої діяльності школяра. Це вся та діяльність, яка розвиває і формує у дітей їх пізнавальний інструментарій, за допомогою якого вони здобувають уже відомі і ще не відомі знання про навколишній світ і про самих себе.

2. Освітня діяльність

Цю діяльність ще можна назвати репродуктивно-пізнавальною, оскільки вона складається з тих знань, які вже відомі людству. Це діяльність учня по засвоєнню інформації про матеріальний і нематеріальний світ, яку накопичили попередні покоління на даний історичний момент. Серед цієї інформації є така, що має статус „обов’язкової”, статус „додаткової” і такої, яку повністю визначає сам учень.

Обов'язкові знання встановлені в головному документі кожного учня – „Щоденнику успіхів”, який створюється на базі „матриці-мінімуму” (це клітинки „А4”, „Б4”, „В4”, „Г4”).

Потреба в тій чи іншій додатковій інформації може виникати під час опанування базових (обов'язкових) знань, а також у процесі надання допомоги одним учнем іншому.

Набуття знань може здійснюватися учнем *самостійно* або *у парі* з іншим учнем, під час роботи **лекторію**, на консультації *у вчителя, на групових заняттях* „лабораторії”, „гуртка”, „студії” тощо.

3. Дослідницька (наукова, винахідницька) діяльність

Кожен учень обов'язково займається дослідницькою діяльністю. Він займається тим, що знаходиться поза межами пізнаного, досконало вивченого на даний час. Галузь, напрямок, зміст цих досліджень у кожного учня може бути свій. Він може працювати самостійно, в парі з іншим учнем чи в спеціальній творчій групі.

Це можуть бути дослідження різного рівня складності і об'єму. Ініціаторами тих чи інших конкретних досліджень можуть виступати самі учні, вчителі, батьки або інші дорослі, що співпрацюють зі школою, а також певні наукові установи чи підприємства. Ці дослідження чи винахідницькі розробки можуть бути обмежені територією і приміщеннями школи, а можуть частково чи повністю проводитися у спеціальних лабораторіях або цехах певних наукових установ або підприємств, в дослідницьких експедиціях тощо.

Слід зазначити, що певна діяльність школярів може об'єднувати в собі одночасно і освітню, і дослідницьку, і інтелектуально-розвивальну. Але в більшості випадків та чи інша пізнавальна або розвивальна діяльність учнів може бути впевнено віднесена (ідентифікована) до однієї з трьох вище описаних видів діяльності.

4. Мистецько-творча діяльність (програма „Театр усіх мистецтв”)

Усі школярі будуть брати участь у роботі творчих груп з підготовки і проведення театральних видовищ, вистав. У процесі підготовки і вже безпосередньо при постановці такого видовища всі діти творчої групи братимуть посильну участь у розробці сценарію, виготовленню декорацій, атрибутів, костюмів, у оформленні залу, у розробці мізансцен, постановці танців, доборі музичного оформлення і його безпосереднього здійснення за допомогою найпростіших музичних інструментів, вокального і хорового супроводу тощо. Тобто всі діти під час створення вистави виступають у

ролі драматургів, акторів, режисерів, композиторів, музикантів, вокалістів, художників, дизайнерів, хореографів тощо. Вистава показується кілька разів різними глядачам. І щоразу члени творчої групи міняються своїми ролями, не тільки акторськими, а й хореографічними, вокальними, інструментальними (музичний супровід) тощо. Участь у такому синтетичному мистецькому творчому процесі („Театрі всіх мистецтв”) активно сприятиме формуванню в дітей творчого і духовного потенціалу, різнобічному пізнанню самих себе та інших людей, вчитиме тонко і глибинно відчувати прекрасне в навколишньому світі і створювати прекрасне самим. „Театр усіх мистецтв” – це найважливіший тренувальний майданчик для кожної дитини для самопізнання, самоконтролю, самокорекції і саморозвитку своєї **емоційної** сфери, морального, гуманістичного самовиховання.

Час від часу діти змінюють свої творчі групи, які можуть збільшуватися або зменшуватися. Діти в них, як правило, різного віку, що характерно для всіх дитячих колективів у системі Трейлі. Про це більш докладно буде сказано нижче.

Насичена робота дітей за програмою „Театр усіх мистецтв” не виключає можливість для всіх або окремих дітей займатися одним з видів мистецтв додатково або особливо поглиблено.

„Театр усіх мистецтв” – це не гурткова робота, а обов’язковий елемент діяльності школи і кожного учня.

5. Оздоровчо-спортивна діяльність (програма „Веселі довгожителі”)

До цієї групи діяльностей відносяться фізкультура, спорт, різноманітні оздоровчі процедури, а також харчування. Формуванню в учнів культури здоров’я приділяється величезна увага і охоплює усі складові, усі визнані методи збереження і розвитку здоров’я, життєдіяльності („А1”, „В1”, „В1”, „Г1”). Кожен школяр щодня займається певним видом спорту або спортивно-ігровою діяльністю, кількаразовими статичними вправами-розтяжками за індивідуальними програмами, дихальними вправами, спеціальними водними вправами, у тому числі на загартування. Харчування дітей індивідуалізоване і враховує смаки дітей, їх фізіологічні особливості (у тому числі вікові). У межах своєї освітньої діяльності діти докладно знайомляться з усіма особливостями харчування і питного режиму, і привчаються до правильного використання цих знань щодня. Усю свою спортивно-оздоровчу діяльність кожен учень контролює, фіксує і аналізує за допомогою **спеціальних журналів-щоденників**, а також свого го-

ловного документа „Щоденнику успіхів”, де визначені усі обов’язкові для опанування знання, навички, вміння, якості, властивості.

Таким чином, нормою для кожного учня стає багаторазове короткочасне звернення щодня до різноманітних фізичних і дихальних вправ, як загальних, так і індивідуально підібраних. У цих вправах акцент робиться на підтримку у найкращому стані хребта кожної дитини. Для реалізації всього цього у школі є відповідні приміщення, а також багато спеціально обладнаних куточків у різних приміщеннях школи.

6. Відновлювальна діяльність

Протягом дня кожен школяр кілька разів вдається до короткотривалих процедур (від однієї до кількох хвилин) з відновлення своїх емоційних, інтелектуальних, фізичних сил. Це діяльність, яка за своєю сутністю близька до оздоровчо-спортивної діяльності (дивіться вище пункт 5), але має дещо інші цілі.

Оздоровчо-спортивна діяльність спрямована на загальний фізичний розвиток і розвиток різноманітних фізіологічних функцій організму. А відновлювальна діяльність спрямована на поточне покращення емоційного стану школяра, а також виконання ним постійних процедур **самоконтролю, самоаналізу, самокорекції** відповідно до програми „Я”. Це також передбачає роботу учня зі своїми думками і почуттями, налаштування їх на позитив і на радість. Уміння бачити кращі сторони життя, радіти найменшим дрібницям, створювати „скарбницю радісних спогадів” – всьому цьому буде навчатися і до цього буде привчатися кожен школяр.

7. Опікунська діяльність

Опікунською діяльністю ми називаємо різноманітну допомогу дітей один одному і, передусім, допомогу старших дітей молодшим.

Кожен школяр, особливо середнього і старшого віку, буде членом 5-7 первинних колективів і фактично всі ці колективи будуть різновіковими. **Змінюючи протягом дня вид діяльності учень буде змінювати і колектив.** Тобто кожен іншу діяльність школяр здійснює у групі з іншими дітьми. Освітню діяльність учень може реалізовувати в кількох „лабораторіях” і „гніздах”, студіях, гуртках, бригадах тощо. У межах кожного такого колективу буде загальна і персональна відповідальність старших дітей за молодших. Ця безпосередня допомога старшого учня молодшому у виконанні певного навчального або розвивального завдання, у набутті певних умінь, якостей і є опікунською діяльністю. Турбота і піклування дітей один про одного – головна особливість стосунків між дітьми в умовах системи Трейлі.

8. Суспільно-корисна праця

На певному етапі свого розвитку кожному школяреві буде надаватися можливість долучитися до виробничої або обслуговуючої праці, яка буде здійснюватися головним чином у самій школі або у мікрорайоні школи. Участь у повноцінному труді, за який кожен учень одержуватиме відповідну зарплатню, – дуже важлива для кожного школяра. Це важливо з точки зору пізнання ним самого себе, усвідомлення своїх інтересів щодо майбутньої професії, набуття певних загальнотрудових і загальноекономічних знань, реального виховання дуже важливих моральних якостей тощо. Управління і менеджмент цим напрямком роботи школи, як і всіма іншими напрямками, здійснюють в основному самі школярі.

9. Суб'єктно-значима діяльність

Це та діяльність, яка для кожного школяра має особливе значення, викликає найбільший інтерес. Такою суб'єктно-значимою діяльністю може бути насамперед одна з 8 діяльностей, описаних вище. Система ТрейЛі даватиме можливість самим школярам регулювати тривалість та інтенсивність їх участі у тій чи іншій діяльності. Шкільний день для учня буде являти собою багаторазовий перехід від однієї діяльності до іншої, при цьому будуть змінюватися і дитячі колективи, і місце проведення. Але учні будуть мати можливість регулювати тривалість своєї участі в тій чи іншій діяльності. І чим старшим ставатиме школяр, тим більше у нього буде можливостей для такого регулювання.

13/4. Творчі освітні об'єднання навколо 6 основних навчальних курсів

Як було вже зазначено, до цих шести курсів належать:

- „Історія наук”,
- „Історія техніки”,
- „Історія соціальних перетворень”,
- „Історія мистецтв”,
- „Історія релігій і філософій”,
- “Рідна мова та іноземні мови”.

Увесь загальноосвітній процес (клітинки-модулі „А4”, „Б4”, „В4”, „Г4”) будується на цих п'яти названих інтегрованих курсах та курсі “Рідна мова та іноземні мови”.

5 історичних курсів між собою узгоджуються і утворюється фактично один суцільний курс: „Історія пізнання людством Світу і самої людини”.

Усі сучасні загальноосвітні предмети (математика, біологія, фізика, хімія, анатомія, географія тощо) будуть вивчатися на основі цих 5 курсів.

З одного боку, учні будуть опановувати 6 курсів за відповідними програмами і підручниками, з іншого, – кожен школяр буде брати участь у подальшій розробці і впорядкуванні цих програм (або їх частин), а також у створенні нових посібників і підручників. Для цього будуть організовані спеціальні творчі групи. Кожен школяр може входити до однієї чи кількох таких творчих груп, створювати свою творчу групу або працювати самостійно. Усі ці напрацювання школярів глибоко вивчаються, обговорюються іншими учнями і дорослими і обов'язково у подальшому використовуються у навчальній роботі.

Додатково до цих 6 обов'язкових курсів будуть вивчатися ще спецкурси, про які вже йшлося вище (програма „Я” і тренінги пізнавально-дослідницьких здібностей).

Примітка. Звертаємо увагу на те, що йдеться, головним чином, про 4 клітинки з тих 16, які утворюють „матрицю-мінімум”. Решта 12 клітинок (напрямки 1, 2, 3) містять не інформацію, не знання, а особистісні якості, навички, вміння, установки, які формуються або розвиваються у дітей через певну діяльність. Значна частина необхідних якостей у дітей буде формуватися не самим змістом діяльності, а її **формою**, тим, як ця діяльність організована. Так, наприклад, кожен учень у новій школі щодня буде працювати у 5-7 дитячих колективах, які мають різновіковий склад і діють на засадах учнівського самоврядування. У кожному такому колективі старша дитина допомагає молодшій. Таким чином, незалежно від того, навколо якої діяльності утворився той чи інший дитячий колектив, система взаємодопомоги і взаємовідповідальності формує у дітей якості і лідера, і виконавця, і товариша, і керівника, і майбутнього батька або матері; формує у них доброту, щирість, самостійність, здатність брати на себе відповідальність тощо (клітинки-модулі „А3”, „Б3”, „В3”, „Г3”). Внаслідок багаторазового повторення певних ситуацій і дій у дітей формуються на рівні міцних умовних рефлексів відповідні вміння, якості, переконання, ставлення, звички тощо. Перелічені якості виховуються завдяки зусиллям самих дітей, а необхідність робити ці зусилля вимагає від них не зміст тієї чи іншої діяльності, а форма її організації.

13/5. “Щоденник успіхів”

“Щоденник успіхів” (ЩУ) – це основний документ учня, комплексна програма індивідуального розвитку дитини на даному етапі становлення

її особистості. Це також місце фіксації всіх досягнень і успіхів учня. Таким чином, ЩУ складається з двох основних частин:

1. Докладний перелік складових частин програми, знань, навичок, умінь, якостей, властивостей, які мають бути обов'язково засвоєні учнем упродовж певного етапу його розвитку. (Від того, наскільки швидко той чи інший учень буде опановувати цю програму, залежить тривалість проходження ним даного етапу).

2. Усі досягнення, успіхи, позитивні надбання учня, які не входять у перелік обов'язкових, але теж фіксуються в ЩУ.

ЩУ – це детальний дороговказ для кожного учня відносно того, „чого” йому треба досягати і “що” удосконалювати в собі на цьому відрізку власного життя.

ЩУ являє собою достатньо об'ємну книжку-зошит, де докладно випи-сана „матриця-мінімум” для кожної даної „сходинки розвитку” („вікової сходинки”) і де залишені вільні сторінки для запису додаткових успіхів школяра.

Зміст обов'язкової частини ЩУ складається з переліку конкретних знань і вмінь, які поділені на послідовні частини („кроки”). Наприклад, одна з п'яти „Історій” або програма з мови може бути поділена на 10-15 частин. Кількість частин, на які поділяється той чи інший курс, залежить від його обсягу і складності. Кожна така частина позначена орієнтовною датою, до якої зміст визначеної частини програми має бути засвоєний дитиною. Тут також вказується, яким чином буде визначатися факт набуття учнем того чи іншого рівня знань, умінь, певних якостей чи властивостей. Після кожної теми в ЩУ вказується форма **заліку** даної теми-„кроку”. Учень повинен кожну таку тему-„крок” опанувати до певної дати, яка вказана в ЩУ. Факт засвоєння кожної даної теми доводиться учнем за допомогою спеціального заліку, а в ЩУ має бути відмітка про те, що дана тема учнем засвоєна.

Заліком може бути тестування, усне опитування, контрольна робота, співбесіда, виготовлення певної моделі або макету, експертний аналіз зібраної інформації тощо. Констатація того, що певна частка ЩУ учнем засвоєна, набута, може здійснюватися окремим вчителем або цілою групою дорослих, або спільною групою учнів і дорослих, або тільки групою учнів відповідного рівня розвитку, або навіть самим учнем. Після одержання учнем заліків за всі складові обов'язкової частини ЩУ, тобто після повного засвоєння всього ЩУ, учень відразу одержує наступний ЩУ. Це значить, що він перейшов на наступну „сходинку розвитку”.

Перехід учня на наступну „сходишку розвитку” може статися в будь-який період і день року. Для цих переходів не визначено ніякого особливого спеціального дня. Понять „початок” і „кінець” навчального року не буде. Школа працюватиме безперервно. Канікули-відпустки будуть визначатися індивідуально або для окремих груп і на різні терміни в різні періоди року.

Тривалість роботи учнів зі ЩУ може бути різною. Обов’язкову частину ЩУ різні діти можуть засвоювати у різні строки! Це значить, що у кожного учня буде право і реальні можливості на власний оптимальний темп навчання, на індивідуальні темпи розвитку, освіти, виховання у школі. Загальних для всіх учнів термінів і темпів навчання у школі не буде. Всі діти матимуть право на власну „швидкість руху” у своєму розвитку, у тому числі – право на **прискорений розвиток**.

13/6. Тематичні універсальні посібники

Тематичні універсальні посібники повністю інтегровані зі ЩУ.

ЩУ – це мозаїка різноманітних програм розвитку. Як вже зазначалось, ці програми поділені на окремі теми („кроки”). До кожної такої окремої теми-„кроку” учень одержує посібник.

Ці посібники розроблені таким чином, що дозволяють учням значну частину знань, умінь, якостей, властивостей тощо набувати самостійно.

Такий тематичний універсальний посібник містить:

- Докладну **теоретичну** частину з різноманітними поясненнями і коментарями.

- **Практичний** матеріал в обсязі, достатньому для максимально якісного результату.

- Спеціальну контрольну роботу для **самоперевірки** рівня набутих знань, умінь, якостей чи особистих властивостей.

- Широку **бібліографію** з даної теми, а також інші джерела інформації.

Такі посібники дозволяють зменшити залежність школяра від зовнішніх чинників у набутті відповідних знань, умінь, якостей, властивостей, збільшивши власну роль (самовдосконалення!) у цьому процесі.

13/7. Різновіковий склад усіх дитячих колективів

За системою Трейллі переважна більшість дитячих колективів має різновіковий склад. Старші діти несуть загальну і персональну відповідаль-

ність за молодших, але і молодші діти мають реальні важелі впливу на управління колективом і реальний вплив на старших учнів. Це реалізується через систему планування роботи колективу (пропозиції кожного учня щодо планування обов'язково враховуються), через чергування дітей у колективі (розпорядження чергового мають швидко і точно виконувати всі, незалежно від віку і його посади в системі учнівського самоврядування), через „Кодекс норм шкільного життя” – шкільну систему норм і положень про права і обов'язки школярів, де регламентовані всі можливі варіанти взаємовідношень між дітьми.

Переважна більшість первинних дитячих колективів у новій школі складається з 7-12 дітей. Це оптимальна “сімейна” кількість, яка дозволяє всім дітям підтримувати достатньо інтенсивні стосунки один з одним. Кожен школяр в середньому буде членом не менше 5-7 таких первинних колективів.

Однопрофільні первинні колективи для організації певних спільних справ можуть час від часу об'єднуватися у більш чисельні для підготовки і проведення загальних заходів: свят, вистав, фестивалів, творчих звітів, олімпіад тощо.

13/8. „Дорослі з нами!”

Нова школа буде щільно „вмонтована” в суспільство, даючи можливість учням гармонійно входити в сучасний для них соціум, швидко знаходячи в ньому своє місце, яке дозволить їм найбільш повно реалізувати себе, приносячи найбільшу користь і собі, і самому суспільству.

Зв'язки школи з суспільством будуть здійснюватися за кількома напрямками:

- Співпраця школи з комунальними службами у її мікрорайоні (оплачувана суспільно-корисна праця школярів) – прибирання і підтримка чистоти на прилеглих вулицях, майданчиках, дворах; догляд за зеленими насадженнями; деякі види ремонтних робіт споруд, приміщень, будівель тощо.

- Співпраця з різноманітними установами у мікрорайоні школи з обслуговування населення (оплачувана суспільно-корисна праця школярів) – робота у крамницях, кафе, в майстернях з ремонту побутової техніки тощо.

- Зв'язок (у різній формі і з різною інтенсивністю) значної кількості старших учнів з різними установами, організаціями, підприємствами, які

відповідають професійним прагненням конкретних учнів, і в чому школа активно допомагає кожному з них.

***Примітка.** При школі діятиме спеціальна служба, головними задачами якої буде допомогти кожному учневі якомога раніше і максимально точно визначитися зі своєю майбутньою професією, розпочати активну підготовку до неї у напрямку набуття ще в умовах школи можливих знань і умінь, цілеспрямованому розвитку особливо важливих для даної професії особистісних рис і здібностей, а також встановленню прямих зв'язків з конкретними фахівцями, установами, підприємствами.*

- У роботі різноманітних первинних учнівських колективів, у організації і проведенні всіляких шкільних заходів разом з учнями братимуть активну участь їх батьки, у тому числі їх бабусі і дідусі, а також спеціально запрошені фахівці з певних установ чи виробництв. Переважна більшість дорослих буде працювати з конкретними первинними учнівськими колективами певного профілю, певного напрямку діяльності, навколо якої утворився той чи інший дитячий колектив. Співпрацюючи з тими чи іншими первинними учнівськими колективами, ці дорослі разом з відповідними педагогами школи, які опікуються конкретними колективами, стають певною мірою членам цих дитячих колективів, таким чином наближаючи ці колективи за своєю структурою (віковим складом) до класичної сім'ї.

- У роботі школи, насамперед її різноманітних первинних колективів різного профілю, братимуть активну участь випускники школи попередніх років, які вже працюють у конкретних установах чи на виробництвах або десь здобувають професію. Зрозуміло, що їх участь буде різною у кожному конкретному випадку, але кожен з них буде елементом, що пов'язує школу із суспільством.

- У процесі трансформації сучасної загальноосвітньої школи вона має перетворитися у місце постійного відвідування її, насамперед у другій половині дня і у вихідні дні, всіма мешканцями мікрорайону з метою різнобічного самовдосконалення, активного відпочинку і спілкування, і де найактивнішу участь братимуть учні разом зі своїми батьками, дідусями та бабусями.

Важливо також підкреслити, що батьки всіх дітей, незалежно від їх співпраці з певним учнівським колективом, будуть мати можливість відвідувати школу в будь-який час. Система організації роботи нової школи буде дозволяти батькам вільно відвідувати школу в будь-який час як у

ролі простих спостерігачів, так і активних учасників навчально-виховного процесу. Школа сприятиме тому, щоб розширювалися стосунки між дітьми і батьками, щоб ці стосунки набували нового змісту і не обмежувалися виключно сімейними, побутовими інтересами. Школа стане місцем систематичних різноманітних цікавих спільних справ батьків і дітей, що надзвичайно збагачуватиме їх духовне і емоційне життя та їх особистісні і сімейні стосунки.

13/9. Зміна учнем колективу при зміні виду діяльності

Різнорічність видів діяльності, до яких залучається дитина, – це найважливіший чинник у її різнобічному розвитку та самопізнанні. Тут також важливо, щоб учень займався конкретною діяльністю у співпраці з учнями, у яких приблизно такий же рівень інтересу до цієї самої діяльності. Тому в умовах системи Трейлі, змінюючи види діяльності, учень кожен раз змінює і колективи. Кожним іншим видом діяльності учень займається в іншому колективі. Таким чином, як уже зазначалось, учень у середньому входить до складу не менше 5-7 дитячих колективів:

- **Лабораторія** – група інструкторів з одного предмету. Всі учні лабораторії – **інструктори**. На певній „сходінці” свого розвитку учень має стати інструктором з певних видів діяльності, які є обов’язковими і представлені в ЩУ. Усі інструктори з даного виду діяльності об’єднуються в лабораторію, де вони спільними зусиллями, допомагаючи один одному, спираючись на досвід і знання фахівців, удосконалюють свою майстерність з даного виду діяльності. Наприклад, може бути лабораторія, в якій учні об’єднались навколо загальноосвітнього предмету „Історія техніки”. Зрозуміло, що цих дітей об’єднав спільний інтерес до цього предмета і їх знання тут значно перевищують ті, що мають інші їх ровесники, і ті, що визначені у ЩУ.

- **Гурток** – це колектив дітей на чолі з інструктором. Інструктор має більш глибоко знати і вміти те, чому він навчає членів свого гуртка. У кожного інструктора є певна кількість підлеглих, за яких він відповідає, навчаючи їх певному предмету, який інструктор поглиблено опановує у лабораторії. Гурток може складатися з дітей різного віку. Не виключено, що серед членів гуртка будуть діти старші інструктора за віком. Інструктор же сам входить у кілька різних гуртків з оволодіння певними знаннями або видами діяльності, де він уже сам є підлеглим інструкторам з інших предметів. У цих гуртках інструкторами можуть бути ті, хто входить до гуртка, яким керує він сам. Окремі учні можуть бути інструкторами

кількох гуртків з різних видів діяльності. Окремі учні можуть бути членами 7-10 гуртків і навіть більше.

- **Секція** – група дітей, що об'єдналась навколо певного виду спорту. Робота секції аналогічна роботі лабораторії. Усі члени секції з часом можуть бути інструкторами з даного виду спорту і в межах даної секції можуть бути утворені невеличкі навчальні групи для нових дітей на чолі з досвідченими інструкторами. Кожна секція опікується загальним фізичним розвитком і здоров'ям усіх своїх учнів, а не тільки певним видом спорту. Саме в умовах секції кожен учень привчається до багаторазового виконання протягом дня різноманітних фізичних і дихальних вправ, як загальних, так і дібраних персонально для нього – реалізується програма „Веселі довгожителі”.

- **Студія** – група дітей, яка спільно готує виставу за програмою „Театр усіх мистецтв”. Студія може створюватися навколо певної п'єси або ще тільки ідеї, або навколо певного школяра-режисера чи школяра-драматурга. Кожен учень має право висунути власну ідею для вистави або сформувати власну студію зі своїми прихильниками.

- **Загони, команди, бригади** – тимчасові об'єднання учнів, які формуються на короткий термін (від кількох хвилин до кількох місяців) для підготовки та проведення певних заходів або справ найрізноманітнішого спрямування. У школі існуватиме безліч справ, що матимуть одноразовий або епізодичний характер, для виконання яких потрібні будуть терміново створені тимчасові групи дітей. Це можуть бути бригади для прибирання листя на подвір'ї школи або у її мікрорайоні. Це може бути творча група з підготовки ювілею якоїсь видатної історичної особи, або свята для вчителя чи когось з учнів школи тощо.

- **Клуби** – добровільні об'єднання, які можуть створюватися учнями, батьками, жителями мікрорайону школи для реалізації своїх захоплень та інтересів (нумізматика, кінологія, історія географічних відкриттів тощо).

- **„Сім'я”** – це основний первинний різновіковий колектив. Він формується з 7-12 дітей за їх місцем проживання. Діти, незалежно від віку (але які живуть найближче один до одного), об'єднуються у первинний колектив, який можна назвати „сім'єю”. Як правило, з сім'ї розпочинається і закінчується шкільний день. Старші учні у сім'ї протягом дня відслідковують діяльність молодших дітей і допомагають їм у разі потреби. Достатньо активне спілкування і співпраця членів сім'ї може відбуватися

у позашкільний час. Особливо важливо, що навколо “сім’ї” об’єднуються батьки дітей, які в різних варіантах долучаються до роботи „сім’ї”.

13/10. Планування учнями своєї діяльності

До щоденного планування всього дня діти привчатимуться з найменшого віку. Спочатку це констатуюче планування, тобто планування тих подій дня, які підготували для дітей дорослі. З часом у режимі дня з’являтимуться короткі періоди („вікна”), протягом яких у дітей буде можливість обирати певну діяльність з кількох. Поступово ці „вікна” будуть збільшуватися і кількість видів діяльності для вибору зростатиме. Нарешті діти навчатимуться планувати увесь свій день повністю.

У новій школі не буде жодної дитини з повністю однаковим розкладом дня. Шкільне життя кожного учня буде індивідуалізоване! Це значить, що школярі середнього і старшого віку самостійно будуть „конструювати” свій шкільний день. Але така свобода щодо організації свого шкільного дня, не звільняє учнів від певних обов’язків, у тому числі набуття всього, що визначено в їх ЩУ і в нормативних положеннях школи („Кодекс норм шкільного життя”).

Діяльність певних лабораторій, клубів, студій, гуртків, лекторіїв, секцій, а також проведення різних заходів, консультацій вчителів і окремих досвідчених учнів тощо, визначена розкладами, графіками, планами, які доводяться до кожного учня. У розробці цих розкладів і графіків беруть безпосередню участь учнівські органи самоврядування. Значна кількість цих заходів не є обов’язковою. Як правило, встановлені допустимі норми щодо пропусків тих чи інших заходів. Враховуючи ці норми, учні планують свою діяльність на тиждень і навіть на кілька тижнів, а вже під час планування на день деталізують все до дрібниць. При цьому кожен школяр намагається збалансувати своє відвідування всіх потрібних йому колективів і заходів.

Шкільний день учня розпочинається з планування на день в умовах „сім’ї”. Тут діти, спираючись на свої тижневі плани і різні шкільні графіки і розклади, допомагають один одному оптимально побудувати свій день, тобто врахувати найбільш важливе і знайти „місце” для того, що конкретній дитині особливо цікаве. У подальшому для розробки своїх робочих планів діти будуть використовувати спеціальні комп’ютерні програми.

Кожного разу таке щоденне планування школяр закінчує позитивною візуалізацією. Це значить, що дитині треба кожен пункт свого плану чітко яскраво уявити собі як радісну подію. Увесь день для дитини має бути

безперервним ланцюжком радісних подій! Саме так діти привчаються сприймати індивідуальне планування і свою діяльність за цим планом.

Наприкінці дня „сім'я” також збирається. Тепер усі разом і кожен окремо робить підсумок дня, що минає. Кожен зіставляє свій план на день і його реальне виконання. Аналізує причини успіхів і помилок. Робить попередній загальний план на наступний день з урахуванням підсумків поточного дня і плану до нього.

13/11. Час вільного вибору діяльності або час самоорганізації

При всій величезній кількості різноманітних видів діяльності, які школа щодня надає учням, кожен школяр, особливо старшого і середнього віку, має виділити собі певний час, який він організовує повністю на власний розсуд. Ці відрізки часу у перебігу дня можна назвати „часом вільного вибору діяльності” або „часом самоорганізації”. Все, що в такий відрізок часу має відбутися, детально планується учнем ще вранці.

Під час такої самоорганізації учень може самостійно працювати за програмою „Я” чи „Веселі довгожителі”, або готуватися до якогось заліку, передбаченого ЩУ, або може давати чи одержувати консультацію у когось з товаришів чи у вчителів, може брати участь у роботі учнівського органу самоврядування тощо. Чим на більш високій „сходинці розвитку” знаходиться школяр, тим більш тривалим може бути у нього час вільного вибору діяльності.

13/12. Щоденний учнівський пізнавальний лекторій

Кожен учень протягом року багато разів виступає з різноманітними доповідями перед різними учнівськими аудиторіями. Деякі теми для таких доповідей є обов'язковими, деякі він має право обрати з кількох запропонованих, а певну кількість доповідей він визначає цілком самостійно.

Під час підготовки до доповіді учні одержують різнобічну допомогу.

Кожен школяр є і слухачем таких лекторіїв. Прослуховування певних лекцій обов'язкові, а деяких є добровільним.

13/13. Система індивідуальних консультацій

За той чи інший напрямок розвитку, виховання чи освіти школярів згідно з матрицею-мінімумом відповідає конкретний педагог-фахівець. Залежно від складності кожного даного напрямку визначається кількість учнів, яка співпрацює з тим чи іншим фахівцем.

Опанування школярем свого ЩУ (матриці-мінімуму) передбачає поетапність. Основна частина змісту ЩУ поділена на певні „відрізки”, „кроки”, які учень має поступово пройти. Факт проходження дитиною кожного такого „кроку” має фіксувати і відмічати в ЩУ відповідний педагог-фахівець. У перебігу всього цього процесу педагог зустрічається з кожним своїм учнем. Ці періодичні зустрічі відбуваються, як правило, у вигляді індивідуальних консультацій, на яких учень одержує необхідну допомогу і підтримку від педагога-фахівця. Тут вибудовується подальший план дій учня у цьому напрямку, можливі види допомоги учневі з боку педагога чи інших фахівців, а також з боку більш підготованих учнів. На консультаціях педагог приймає „залік” в учня та фіксує у його ЩУ факт проходження чергового „кроку” за відповідним напрямком.

Ці консультації можуть бути плановими (обов’язковими), додатковими як з ініціативи вчителя, так і учня.

Планові консультації – це та мінімально необхідна кількість зустрічей педагога з учнем, яка дозволяє педагогу надати учневі потрібну допомогу у його розвитку за відповідним напрямком. Ці консультації заздалегідь плануються і доводяться до учнів.

Додаткова консультація може призначатися педагогом після аналізу результатів знань того чи іншого учня, а зворотна консультація проводиться за ініціативою учня і є обов’язковою для педагога.

При більш тривалому функціонуванні системи Трейлі переважну більшість таких консультацій будуть проводити для своїх товаришів інші учні, які досягли певної „сходинки розвитку”, а також випускники школи останніх років, які будуть брати активну участь у роботі школи.

13/14. Уповноважене учнівське самоврядування

В умовах навчально-виховної системи Трейлі школярі є однаковою мірою і об’єктом, і суб’єктом розвитку, виховання і освіти. Самими учнями організується і керується внутрішнє шкільне життя. Школа стає територією, де реальними господарями є самі діти. Вчителі тут виконують роль авторитетних та мудрих наставників, помічників, консультантів, старших товаришів.

Після досягнення кожної наступної „сходинки” розвитку учень одержує нові додаткові права щодо організації власного життя у школі і своєї участі у шкільному самоврядуванні. На двох-трьох передостанніх „сходинках” учень набуває всіх прав як відносно організації власної діяльності, так і в управлінні школою.

Школою фактично керують органи учнівського самоврядування, які мають реальні права і повноваження щодо управління шкільними процесами. Зрозуміло, що до такого рівня готовності і учні, і вчителі мають йти поступово, протягом декількох років.

Такий надзвичайний рівень самоврядування є необхідною умовою для досягнення зазначених вище педагогічних цілей. Саме завдяки цьому стане реальністю:

- максимальна суспільно-громадська вихованість учнів, тобто готовність кожного школяра до повноцінного здійснення як функцій лідера, керівника, організатора, так і функцій виконавця, підлеглого, при цьому маючи здатність швидко і багаторазово змінювати ці дві функції протягом дня;

- сформованість найвищого рівня відповідальності, чуття обов'язку, самодостатності і впевненості у собі, гідності тощо;

- міцні і різнобічні навички співпраці з дітьми молодшого віку, здатність турбуватися про них, тобто готовність виконувати у майбутньому функцію батька або матері.

Такі надзвичайні повноваження в управлінні школою самих учнів буде гарантом того, що організація діяльності школи буде знаходитися у постійному розвитку, запобігаючи будь-яким регресивним чи застійним процесам.

13/15. Кожен знає всіх, всі знають кожного

Дуже значущий елемент нової школи – велика інтенсивність стосунків між дітьми. Спілкування і співпраця – найважливіші засоби розвитку і самореалізації дітей.

Для побудови найкращої системи стосунків між дітьми (і за інтенсивністю, і за якістю) потрібно мати у школі певну оптимальну кількість дітей. Імовірно, що такою кількістю буде приблизно („плюс” – „мінус”) триста дітей різного віку. Оптимальна кількість дітей у школі з'ясується вже у процесі створення і роботи шкіл на засадах системи ТрейЛі.

Якщо триста дітей виявиться оптимальною кількістю для школи, а реально у школі навчається значно більше дітей, то така школа може бути поділена на кілька первинних шкіл, які працюватимуть у паралельному режимі. Безумовно, що ці школи і їх окремі учнівські колективи будуть між собою співпрацювати, але основні процеси відбуватимуться в межах кожної такої первинної школи. Розподіл дітей великої школи на кілька

таких первинних шкіл має здійснюватися за місцем проживання, що важливо з організаційної точки зору, а також для більш активного залучення батьків.

Очевидно, що найкращим варіантом буде той, коли велика школа складатиметься з трьох і більше первинних шкіл. Це дозволить більш ефективно використовувати і кадровий потенціал, і матеріальну базу, а також урізноманітнити і активізувати життя кожної з первинних шкіл через їх співпрацю.

13/16. Експерсії, турпоїздки, мандрівки, обміни

Експерсії, туристичні поїздки, різні мандрівки – це не тільки найбільш бажані події у житті школярів різного віку, але і надзвичайно ефективний засіб розвитку дітей.

При школі працюватиме спеціальна служба, яка опікуватиметься безпосередньо організацією експерсій, турпоїздок, мандрів, тимчасовими обмінами дітьми з іншими школами. Для цього будуть спеціально розроблені норми щодо кількості, тривалості, характеру всіх експерсій і мандрів, у яких повинен взяти участь школяр на кожній „сходинці розвитку”. Їх буде незрівнянно більше, ніж це має місце сьогодні.

Особливо слід наголосити про користь тимчасового навчання (від кількох днів до кількох місяців) дітей в інших школах, в інших містах, з проживанням в інших родинях. Швидше за все, це відбуватиметься у вигляді обмінів групами дітей між школами.

13/17. Кодекс норм шкільного життя

Система Трейлі, крім усього іншого, перетворює школу у своєрідну „правову державу”, де всі і кожен керуються „законами-нормами”, які регламентують усе життя школи. Виконанню всіх нормативних положень у школі приділятиметься особлива увага. Засвоєнню і дотриманню цих норм дітей привчають у школі з наймолодшого віку.

Усі ці правила, нормативні положення об’єднані в один цілісний „Кодекс норм шкільного життя”, де всі ці норми доповнюють і уточнюють одна одну.

Дуже складний механізм нової школи буде чітко і безперебійно працювати в значній мірі завдяки такій масштабній роботі навколо „Кодексу норм шкільного життя”. Так, напевно, до цього кодексу увійдуть „Положення про „Щоденник успіхів””, „Положення про планування учнями

свого шкільного дня”, „Положення про планування роботи школи органами учнівського самоврядування”, „Положення про лабораторію”, „Положення про „сім'ю”, „Положення про переходи учня з колективу в колектив при зміні виду діяльності”, „Положення про час вільного вибору діяльності” тощо.

„Кодексу норм шкільного життя” разом з учнівським самоврядуванням, учнівським плануванням, програмою „Дорослі з нами!” і ще деякими елементами ТрейЛі роблять школу організаційною системою, яка здатна постійно самонастроюватися і самоудосконалюватися.

13/18. Багатофункціональність шкільних приміщень

Основна кількість шкільних приміщень протягом дня буде використовуватися для зовсім різної діяльності і зовсім різними дітьми. Більшість шкільних приміщень буде здатна швидко трансформуватися. Це значить, що велике за площею приміщення може майже миттєво перетворитися на кілька невеличких приміщень, або навпаки: кілька малих приміщень перетворюється в одне велике. Це забезпечується рухливими перегородками, простінками.

Швидко складатися і швидко розгортатися у школі будуть і меблі.

Так, наприклад, зранку невеличке приміщення може бути місцем збору однієї з „сімей”, коли діти планують свою діяльність на увесь день. Потім у цьому ж приміщенні можуть працювати певні „гуртки”, „лабораторії” тощо. Пізніше це приміщення може значно розширитися шляхом об'єднання з кількома сусідніми кабінетами. Меблі швидко збираються і утворюється велика зала, в якій можуть проводитися певні спортивні заняття, заняття хореографією, репетиція студії „Театру всіх мистецтв” тощо.

13/19. Благодійний фонд школи

При школі діятиме благодійний фонд. Основними джерелами його поповнення будуть:

- Певний відсоток прибутків від суспільно-корисної праці школярів.
- Добровільні пожертви випускників школи минулих років і окремих батьків учнів.

Кошти фонду йтимуть головним чином на надання різноманітної допомоги випускникам школи, а також на потреби самої школи.

Керівництво фондом буде також побудовано на колегіальності, відкритості і учнівському самоврядуванні, а також за участю випускників школи минулих років.

13/20. Відповідальність школи за кожного свого випускника

Випускники нової школи будуть по-справжньому самодостатніми, самостійними особистостями, готовими до різнобічного і активного самовдосконалення, повною мірою підготовані до самостійного життя, яке очікуватиме їх за стінами школи.

Але незважаючи на такий надвисокий рівень готовності до самостійного життя своїх випускників, школа забезпечуватиме постійний і різнобічний захист, допомогу і підтримку кожному з них. Вона піклуватиметься про кожного свого випускника не менше 10 років після закінчення ним школи. Кожен з випускників одержуватиме різноманітну допомогу і підтримку від школи у всіляких життєвих обставинах. З цією метою у школі працюватиме спеціальний підрозділ, який буде підтримувати постійний зв'язок з кожним з випускників, а в разі необхідності буде миттєво організовувати необхідну допомогу.

Тут слід зауважити, що після виходу випускника зі школи, в ній продовжують діяти багаточисельні колективи, в яких у випускника залишилось багато друзів. Фактично всі учні школи продовжують залишатися близькими товаришами кожного випускника, оскільки їх об'єднує багаторічна щільна і різноманітна діяльність. Насичене життя школи за системою ТрейЛі побудоване таким чином, що всі діти, у тому числі різного віку, часто співпрацюють один з одним в умовах роботи різних колективів і під час проведення найрізноманітніших шкільних заходів. Значна частина випускників буде продовжувати активно співпрацювати зі школою і після закінчення школи. Це буде полягати у тому, що вони систематично чи періодично долучатимуться до роботи своїх первинних шкільних колективів, братимуть участь у різноманітних шкільних заходах, працюватимуть в органах шкільного самоврядування, здійснюватимуть шефство над конкретними учнями тощо. Зрозуміло, що з часом у більшості випускників інтенсивність стосунків зі школою буде зменшуватися, але різноманітні зв'язки зі шкільними друзями та зі школою в цілому залишаться на все життя.

Школа буде об'єднувати учнів у справжнє людське братство, яке стане для кожного з них однією з головних опор на все життя! Завдяки

цьому братству кожен одержить справжній захист у своєму житті і посправжньому відчує власну цінність!

Примітка. Молоді люди, шкільні роки яких пройдуть у новій школі, що працює в умовах системи Трейлі, будуть мати особливе ставлення щодо спілкування. Виховані в умовах активних стосунків численних різновікових колективів, в умовах постійної співпраці, співдопомоги, співтурботи, в умовах повної доброзичливості, поваги і навіть любові один до одного, ці люди будуть мати справжню потребу у спілкуванні. (Саме потребу!) Спілкування для них буде постійними джерелом наснаги, справжньої людської розкоші, радості, від якої вони ніколи не відмовляться.

14. ШКОЛА-ЦЕНТР

Автор передбачає, що після переходу шкіл на систему Трейлі, за інерцією, мимоволі, автоматично у школах буде продовжуватися процес перетворень. . .

Справа у тому, що випускники школи різних років будуть продовжувати систематично зустрічатися на базі школи. Школа поступово стане постійним місцем дозвілля не тільки випускників минулих років, а і членів їх сімей, інших мешканців даного мікрорайону. Шкільні приміщення, які швидко і легко можуть перетворюватися в спортивні і танцювальні зали, театральні студії, шахові клуби тощо, будуть якнайкраще відповідати потребам організації такого дозвілля.

Очевидно, що школа, спираючись на таку потужну силу з дорослого населення, яке сформується навколо неї, почне активно впливати на матеріальне і соціальне середовище свого мікрорайону, гармонізуючи його.

Все, що оточує дітей за місцем їх проживання є дуже впливовим чинником на формування їх особистостей. У мікрорайоні школи, де проживають її учні, важливо все: зовнішній вигляд будівель, дворів, під'їздів, стан комунікацій, зелених насаджень, морально-етична поведінка мешканців мікрорайону тощо. Тому через об'єднання випускників шкіл, батьківський актив, через різні громадські організації та об'єднання мешканців мікрорайону, що діють при школі, у тому числі об'єднання самих учнів, школа буде гармонізувати оточуюче її матеріальне і соціальне середовище.

Для більш ефективного удосконалення оточуючого середовища школа почне брати на себе і інші педагогічні, соціокультурні і навіть адміністративно-управлінські функції.

Поступово школи, в яких уже буде впроваджена система Трейлі, почнуть перетворюватися в нову соціальну інституцію, яку автор назвав ШКОЛА-ЦЕНТР.

І сама ШКОЛА-ЦЕНТР, і мікрорайон, що її оточує, мають стати середовищем доброти, гуманності, гармонії, уваги і поваги до кожної людини, що є найкращим „ґрунтом” для „зростання” нових поколінь.

(Більш докладно описати ШКОЛУ-ЦЕНТР автор збирається у наступній книзі, де буде узагальнений перший досвід впровадження системи ТрейЛі і, очевидно, перших спроб створення ШКІЛ-ЦЕНТРІВ.)

IV. ПОЧНЕМО!

15. Основні етапи створення нової школи

Як уже зазначалося, впровадження навчально-виховної системи ТрейЛі доцільно здійснювати шляхом поетапної трансформації діючої класно-урочної системи. Для цього в роботу звичайної школи має вводитися елемент за елементом з системи ТрейЛі. У першу чергу впроваджуються ті елементи, які можуть ще співіснувати з класно-урочною системою і які готують умови для більш глибоких наступних перетворень.

Імовірно, що загальний процес переходу на якісно нову систему виховання, розвитку і освіти підростаючих поколінь матиме такі основні етапи у своєму розвитку:

I етап. Експериментальне впровадження першої половини елементів системи ТрейЛі у 3-4 експериментальних школах України (стан рівноваги в перших експериментальних школах: класно-урочна система вже не діє, але система ТрейЛі ще до кінця не впроваджена).

II етап. Впровадження у перших експериментальних школах решти елементів системи ТрейЛі. Поступове розширення кількості шкіл і регіонів України, які долучилися до експерименту.

III етап. Подальше збільшення кількості шкіл, що впроваджують систему ТрейЛі, а також створення перших ШКІЛ-ЦЕНТРІВ на базі тих шкіл, де вже налагоджена нова навчально-виховна система.

IV етап. Масове створення ШКІЛ-ЦЕНТРІВ по всій Україні.

V етап. Впровадження у школах системи ТрейЛі і створення ШКІЛ-ЦЕНТРІВ у інших країнах.

16. Перший етап

Темп і тривалість II-V етапів значною мірою залежатиме від перебігу і результатів I етапу. Правильно організований експеримент уже на першому етапі має дати **дивовижні результати**. Рівень освіченості, вихованості і розвинутості учнів цих перших шкіл буде найкращим стимулом для переходу на нову систему інших загальноосвітніх закладів. Ці результати стимулюватимуть до переходу на навчально-виховну систему ТрейЛі все нові і нові школи. Крім того, вже буде детально напрацьована вся необхідна технологія цього етапу експерименту, що дозволить перетворення у нових школах здійснювати більш чітко і в стислі терміни.

На першому етапі у процесі експерименту елементи системи Трейлі будуть вводитися поступово, крок за кроком. Тому I етап буде поділений на кілька маленьких етапів (періодів). Елементи Трейлі слід впроваджувати в певній послідовності. Є кроки, які слід робити в першу чергу, а є такі, які доцільно здійснювати на більш пізніх етапах.

На I етапі вводяться ті елементи системи Трейлі, які можуть бути впроваджені самими педагогічними колективами експериментальних шкіл без залучення сторонніх фахівців. Це ті елементи, які ще можуть „співіснувати” з класно-урочною системою і які готують умови для наступних більш глибоких перетворень. Для їх уведення не потрібні значні матеріальні витрати. Крім того, увесь процес їх упровадження може бути достатньо коротким (очевидно, не більше одного навчального року). Наприкінці I етапу, в експериментальних школах буде існувати стан рівноваги між класно-урочною системою та системою Трейлі.

Є також дуже важливі проміжні елементи. Вони використовуються тимчасово і тільки у процесі експерименту. У кінцевому варіанті системи Трейлі ці проміжні елементи відсутні, оскільки потреба в них відпаде.

Експеримент має розпочинатися не менше, як в 3-4 школах одночасно. Крім того, його необхідно проводити під спільним керівництвом і за спільним планом. Все це забезпечить взаємодопомогу у процесі експерименту, запобігання можливим прорахункам; більш ефективне використання фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів; збільшення практичного досвіду у перебігу експерименту, своєчасний і ефективний обмін цим досвідом, його ретельний збір і аналіз тощо.

Експерименту має передувати ретельна, кропітка робота по напрацюванню детального **плану** з його проведення. Хоча автор чітко уявляє собі всю послідовність впровадження нової навчально-виховної системи Трейлі, але про детальний план експерименту можна буде вести мову тільки після того, як будуть визначені ті 3-4 школи, на базі яких буде розпочато експеримент. В організації експерименту багато що буде залежати від особливостей цих перших 3-4 шкіл. Для правильного проектування важливе все: кількісний і якісний склад педагогічних і учнівських колективів; їх матеріальна база; відстань між цими 3-4 школами; особливості мікрорайонів, де розташовані ці школи тощо.

17. Підготовчий етап

Якщо для всіх наступних перетворень особливе значення має I етап, то для I етапу визначальну роль відіграє підготовчий етап. Безпосеред-

ньому впровадженню елементів системи Трейлі має передувати дуже кропітка підготовча робота, яка передбачає:

- інтенсивну і багатоваріантну роботу з педагогами, батьками і учнями експериментальних шкіл щодо цілей, змісту і шляхів упровадження якісно нової навчально-виховної системи;

- розробку першочергового навчально-методичного забезпечення, у тому числі нормативних положень „Кодексу норм шкільного життя”;

- проведення серії занять-тренінгів для вчителів щодо опанування ними системи індивідуального і групового анкетування учнів, а також практичне оволодіння педагогами інших першочергових складових програми „Я”;

- проведення серії занять-тренінгів для вчителів щодо опанування ними спеціальної методики роботи учнів у парах (гра „вчитель-учень, учень-вчитель” у парах змінного складу);

- проведення серії занять-тренінгів для вчителів щодо опанування ними методики проведення занять з розвитку базових здібностей дітей;

- проведення серії занять-тренінгів для вчителів щодо опанування ними методики проведення занять з формування в учнів навичок швидкочитання;

- проведення занять з учителями по створенню перших „Щоденників успіхів” та їх використання;

- робота з учителями щодо опанування ними правильного (позитивного, візуального) щоденного констатуючого планування своєї роботи, а також навчання і привчання до цієї процедури учнів тощо.

Цій підготовчій роботі теж має передувати докладний план її проведення.

Але, насамперед, повноважними державними органами управління має бути прийнято однозначне рішення про організацію даного експерименту.

Наскільки потужною буде державно-адміністративна підтримка експерименту на центральному і регіональному рівні, а також наскільки достатнім буде його фінансування...

ЗВЕРНЕННЯ автора

До центральних і місцевих органів державного управління!

Автор готовий включитися в експеримент із трансформації класно-урочної системи у систему ТрейЛі в будь-якому регіоні України за умов відповідної підтримки місцевих та центральних органів державного управління, а також за умов фінансування експерименту у потрібному обсязі.

До окремих батьків, до батьківських груп і батьківських об'єднань!

Автор пропонує групам батьків у різних містах України об'єднуватися, щоб спільними зусиллями організувати для своїх дітей виховання, освіту і розвиток в умовах якісно нової загальноосвітньої школи. Автор пропонує інформувати його про такі об'єднання батьків, щоб у разі необхідності він міг приїхати і допомогти у створенні школи нового типу.

До всіх, хто бажає більш глибоко розібратися в системі ТрейЛі!

Автор проводить семінари та лекції, на яких детально розглядається система ТрейЛі, а також конкретні кроки, які вже зараз може здійснювати будь-яка сучасна школа для вдосконалення навчально-виховного процесу. Зв'язавшись з автором, Ви можете домовитися про таку зустріч.

Телефони: (056) 713-40-93, 788-69-37

Email: mail@kandibur.org Сайт: www.kandibur.org

КАНДИБУР Георгій Романович

Школа, яка змінить Світ

Відповідальна за випуск Р.О. Лазарева

Художній редактор В.В. Якименко

Технічний редактор В.В. Якименко

Коректор В.М. Орищій

Здано на складання 29.07.08. Підписано до друку 12.08.2008. Формат 60x84¹/₁₆

Папір газетний. Гарнітура літературна. Друк офсетний. Умовн. друк.

арк. 4,17. Умовн.фарб.-відб. 4,17. Обл.-видавн. арк. 3,38.

Тираж 1000 прим. Зам. №

Видавництво «Пороги»

49000, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 60

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

серія ДК № 7 від 21.02.2000

ТОВ ПКФ «Візіон»

49050, м. Дніпропетровськ, пл. Академіка Стародубова, 1

Свідоцтво про держреєстрацію №04052442 Ю 0021076

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи 60-р

ISBN 978-966-525-931-2